

DÖRDÜNCÜ KRALLIK VE HELENİZM RETORİĞİ*

Çeviren: Murat KEÇİŞ** - Mehmet YAĞCI***

Makale Bilgisi

Başvuru: 09.04.2021

Kabul: 08.08.2021

Article Info

Received: Apr, 09, 2021

Accepted: Aug .08,2021

Giriş

Paul Magdalino

Bu makale, XII. yüzyıl Bizans'ında geçmiş algısının zenginliğini, çeşitliliğini, gizli derinliğini ve genel görüşlerini nakletmeye çalışmaktadır. Diğer Avrupa kültürlerini çalışanların, bazı farklılıkları gözetererek kendi bilgileriyle ilişkilendirebileceklerini umduğumuz malzemeler sunuyoruz. Bu nedenle, algılarını çalıştığımız Bizanslıların, toplumsal konumu ve kültürel değerleri ile ilgili birkaç genel açıklama yaparak ve Bizans manzarasını ortaya koyarak başlamak yararlı olabilir.¹ Köken ve meslek ayrımlarına rağmen oldukça homojen bir grup oluşturan on yedi kişinin eserlerini ele alıyoruz. Bu yazarların hepsi, Konstantinopolis'te, esasen gramer, retorik ve felsefeden meydana gelen bir müfredatla çok iyi eğitilmişlerdir. Kayda değer bir istisna olan İmparatorluk Prensesi Anna Komnene dışında bu yazarların hepsi maaşlı devlet memuriyeti istihdamına az çok başarılı bir şekilde talip

* Bu kitap bölümü İngilizce olarak şurada yayımlandı: Ruth Macrides-Paul Magdalino, "The Fourth Kingdom and the Rhetoric of Hellenism", *The Perception of the Past in Twelfth Century Europe*, Ed. Paul Magdalino, Bloomsbury Academic 1992, s. 117-156. Tercümemizin son halini okuyarak çok değerli katkılar yapan Dr. Siren Çelik'e ve Dr. Kutlu Akalın'a teşekkür ediyoruz.

** Doç. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, muratkecis@mu.edu.tr, Muğla Türkiye

*** Arş. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, myagci@aku.edu.tr Orcid: 0000-0002-6372-9339, Afyon Türkiye

¹ Aşağıda ilgili yerlerde değinilen yeni ve çıkacak olan yayınlarda bu konuları ayrıntılı olarak ele alıyorum. Hâlihazırda yayınlanan ilgili çalışmaların çoğu benim *Tradition and Transformation* (bu cildin tanıtımı için dn. 4'e bkz.) adlı eserimde yeniden basıldı. Özellikle ilk olarak I. sayıda basılan, 'Byzantine Snobbery' ilk olarak *The Byzantine Aristocracy, IX to XIII Centuries*, ed. M. Angold, British Archaeological Reports, International Series, s. 221 (Oxford, 1984), s. 58-78. Ayrıca genel olarak bu cildin tanıtımında, dn. 5'te atf yapılan Angold, Harvey, Hendy ve Kazhdan'ın çalışmalarına bkz.

oldu. Neredeyse hepsi kamu maaşları ve emekli aylıkları ile babadan kalma miraslarına ilave yapmayı başardı; bazıları da sipariş üzerine asil hamileri için yazdı. İkisi zorla keşiş olsa da diğerlerinden hiçbirisi keşişliği tercih etmemişti. Yine Anna istisna olmak üzere, hepsi zihinsel ve büyük ölçüde genetik olarak, kilise ve devletin edebî geleneğini en az üç asırdır devam ettiren ‘seçkin tabaka’ya mensuptular. Onlar dinî ve siyasi ortodoksluğun koruyucuları ve haddi zatında tutucu muhafazakârlardı. Onları eğiten ve onlara maaş veren düzen tümüyle işe yaramıştı. Yine de XI. ve XII. yüzyıllar boyunca sistem yeni etkilere ve baskılara maruz kaldı. Yeni zenginler sistemin tabakalarına sızmıştı. Bir kariyer yatırımı olarak eğitime artan bir talep vardı ve eğitimin en iyi ürünleri giderek sofistike bir hale geliyordu. Mikhael Psellos, yeni bir hümanizmin başlangıç çizgisi olarak görülmekteydi. Hukuk ve tıp öğrenimine yeni bir rağbet vardı. Ayrıca, felsefeye de artan bir ilgi mevcuttu, öyle ki bu ilgi 1082’de Ioannes İtalos’un göstermelik yargılanmasıyla dahi tamamen ortadan kaldırılmadı.² Muhafazakâr bir tepki olmasına karşın İtalos’un yargılanması, XII. yüzyılda Bizans kültürel seçkinlerinde iz bırakan sonraki üç gelişmenin belirtisi niteliğindedir. İlki, geleneksel seçkinleri sosyal olarak daha aşağıya, ikinci sınıf aristokrasi statüsüne indirgeyen ve geniş imparatorluk ailesinin prenslerine bağlı olan Komnenos hanedanının yükselişiydi. İkincisi, Konstantinopolis Kilisesi’nin ruhban sınıfının sadece kilise yönetiminde değil, aynı zamanda eğitimde ve bütün kültürel ve ideolojik gündemin belirlenmesinde itici güç olarak yerinin sağlamlaştırılmasıydı.³ Üçüncü gelişme, imparatorluğun yabancı olarak algılananlara karşı artan savunmacı tutumuydu.

Bu nedenle, XII. yüzyıldaki Bizans entelektüelleri hem daha güvensiz hem de hiç olmadığı kadar özgüvenliydi. Bir yandan, imparatorluklarının topraklarının daraldığının ve her şeyden önce -Bizans imparatorları tarafından (özellikle de “Franklara” olan sevgisini rahatlıkla ilan eden I. Manuel tarafından) büyük bir lütuf ile muamele gören- batılı haçlılar, tüccarlar, paralı askerler ve saray mensupları olmak üzere yağmacı

² Bkz. J. Gouillard, “Le procès officiel de Jean l’Italien: les actes et leurs sous-entendus”, *Travaux et Mémoires*, 9 (1985), s. 133-69; L. Clucas, *The Trial of John Italos and the Crisis of Intellectual Values in Byzantium in the Eleventh Century*, *Miscellanea Byzantina Monacensia* 26 (Münih, 1981). Aleksios hakkında, kolokyum cildine bkz. *Alexios I Komnenos*, ed. M. Mullett and D. Smythe (Belfast, 1996); XII. yüzyılda Bizans Felsefesi hakkında bkz. Nicholas of Methone, *Refutation of Proclus’ Elements of Theology*, ed. A. Angelou (Atina/Leiden, 1984), özellikle; s. LIII-LXIV.

³ Bkz. P. Magdalino, ‘The Reform Edict of 1107’, *Alexios I Komnenos* (yukarıda, dn. 2); aynı yazar, ‘Enlightenment and Repression in Twelfth-Century Byzantium: The Evidence of the Canonists’, *Byzantium in the Twelfth Century*, ed. N. Oikonomides (Atina, 1992).

yabancıların gerçekleştirdiği sızmaların kesinlikle farkındaydılar. Entelektüeller, aynı zamanda her yönden baskıya uğrayan bir sınıfa mensup olduklarının da bilincindeydiler: Yukarıdan, asaletin resmî tanımını tekelinde tutan Komnenos aristokrasisi; aşağıdan, serbest bırakılan kölelerin ve esnafın yukarı doğru hareketliliği; iki yandan kayırılan yabancıların baskısı. Diğer yandan, imparatorluk kurumlarının uzun süren dayanma gücüne, geleneklerinin doğruluğuna, Konstantinopolis'in zenginliği, görkemi ve şöhretine ve en önemlisi, şehrin okulları ve kütüphanelerinde korunan ve aktarılan ilme duyulan muazzam bir güven vardı. Bu bilgi, entelektüellerin zihninde, onların toplumunda kimin gerçekten önemli olduğu hususunda şüpheye yer bırakmıyordu.

Mevcut bağlamda, bu kültürel güvenin iki yönü üzerinde durulmaya değerdir: Bellek olarak edebî kültüre verilen önem ve retorüğün hâkim rolü. Theodoros Prodromos'un 1120-1130 arasında yazdığına göre; kitaplar hayatın önemli ihtiyaçları arasındadır, çünkü onlar en büyük yok edici olan *Zaman*'a karşı en etkili korunmadır. Kitab-ı Mukaddes'i düşünün, klasiklerden bahsetmiyorum bile.

Troya Savaşları, Pers Savaşları, Maraton, Akhilleus, Perikles... Miltiades? Kartacalı Hannibal'i, Makedonyalı İskender'i, Romalı Sezar'ı ve kitapların koruduğu tarihin geri kalanını neden eklemeyelim? Bakın bakalım o zamandan şimdiye kadarki güneş döngülerini hesaplayabilir misiniz? Kesinlikle hayır. Ancak olaylar zamanla eskirken, hatıraları da kitaplarda gelişir.⁴

Burada, okur-yazarlık olmadan hafızanın kavranılamaz olduğunu düşünen bir adam konuşuyor. Fakat aynı zamanda, fakir âlimlerin kullanması amacıyla nadir bulunan kitapları çoğaltmakla kendisini görevlendiren patrik adına hazırladığı methiyesi için *protheoria*'yı, başlangıç temasını sunan eğitilmiş bir hatip de konuşuyor. Bizans Trivium'undaki üç unsurdan retorik, açık ara en önemlisiydi ve hiçbir zaman XII. yüzyılda olduğu kadar önemli olmadı. Retorik, bir bilim dalından ziyade, her türlü iletişimi yöneten bir düşünce tarzıydı. O, durum için etkileyici bir şekilde doğru kelimeleri bulma sanatıydı.⁵ O, aynı zamanda sözlü sihirbazlık sanatı olarak da görülüyordu ve retorüğe dayalı konuşmaların yapıldığı ortamların

⁴ Ed. K. Manaphes, 'Επετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, 41 (1974), s. 223-42, özellikle; s. 225-6.

⁵ Bkz. G. Kustas, *Studies in Byzantine Rhetoric* (Thessaloniki, 1973); R. Beaton, 'The Rhetoric of Poverty: the Lives and Opinions of Theodore Prodromos', *Byzantine and Modern Greek Studies*, 11 (1987), s. 8-12.

‘tiyatro’ olarak bilinmesi de tesadüf değildi.⁶ Theodoros Prodromos’un bir arkadaşı ona hatiplerin ‘küçük olayları genişçe anlatacak ve büyük olayları küçücük ifadelerle bildirecek şekilde, sanki onları kelimelerle dönüştürüyor ve yeniden biçimlendiriyormuş gibi olayları ... hile vasıtasıyla şişirdiğini ve daralttığını’ yazdı.⁷ Bizanslı yazarları okurken karşılaşılan sorun, sizi ne zaman ve nasıl kandırıyor olduklarını bilmemektir. Sorun, günlük hayatın gerçekliği kadar, geçmiş algısında da geçerlidir.⁸ Bu, yaklaşık 1150 yılında, Ioannes Tzetzes tarafından İmparator Manuel’e yazılan mektupta çok iyi örneklendirilmiştir. Tzetzes, imparatorun belli bir saray şairini bir zafer alayı ile onurlandırmaya niyetlendiğini duyduğunu; bu nedenle törenin Dio Cassius’un bir tasvirine dayanarak ana hatlarını ortaya koyduğu biçimde, doğru usulde gerçekleşmesiyle meşgul olduğunu söylüyor. Mektup görünürde, Petrarch’tan üç asır önce, bir şairin halka açık bir törende onurlandırılması yönündeki kadim geleneğin, bir Bizans imparatoru tarafından, bir antiküryenin tavsiyesiyle canlandırıldığını göstermektedir. Ancak, ne yazık ki, Tzetzes’in bu mektuba lütfkâr bir şekilde yaptığı şerhe dönecek olursak, bunun gerçekte retorik marifetiyle (δεινότης) imparatorun önceden gerçekleştirdiği başka -belki imparatora ait olan- bir zafer alayının usûlüne yönelik ince bir eleştiri olarak tasarlanan aldatıcı bir parça olduğunu öğreniyoruz. Bu, ‘İmparatoru alenî olarak eleştirmek ya da uyarmak tehlikeli olduğundan, ancak gösterişsiz ve sıradan bir şekilde’ yapılmıştı.⁹

Bu örneğin de gösterdiği üzere, Bizans retorîği statükoyu korumaya adanmış olsa da geleneklerini savunurken, itibarını sarsmak için ortaya koyduğu yenilikten daha da alışılmadık bir senaryo ortaya koyabilirdi. Bu nedenle, XII. yüzyıl Bizans yazarlarının geçmiş hakkındaki algılarını sadece eskiden kalma yöntemlerle değil, aynı zamanda onların ve toplumlarının yaşadığı değişimleri yansıtabilecek biçimde kaydettiklerini görmek bizi şaşırtmayacaktır. Onlar, devletlerini Roma İmparatorluğu’nun devamı olarak görmeye devam ettiler ve gerçekten de Konstantinopolis’in, Yeni Roma’nın, Konstantinos’un Tiber’den Boğazlara ‘imparatorluğu nakletmesinin bir sonucu olduğu hususunda her zamankinden daha inatçıydılar -dahası, haklılıklarını kanıtlamak adına, XII. yüzyılda Konstantinos’un Bağışı’nı bile

⁶ M. Mullett, ‘Aristocracy and Patronage in the Literary Circles of Comnenian Constantinople’, *The Byzantine Aristocracy*, ed. Angold, s. 173-201, özellikle; s. 174 vd.

⁷ Michael Italikos, *Lettres et discours*, ed. P. Gautier (Paris, 1972), s. 63.

⁸ P. Magdalino, ‘The Literary Perception of Everyday Life in Byzantium: Some General Considerations and the Case of John Apokaukos’, *Byzantinoslavica* 47 (1987), s. 28-38.

⁹ John Tzetzes, *Epistulae*, ed. P.A.M. Leone (Leipzig, 1972), s. 141-42, 173. Krş. *Cassii Dionis Cocceiani Historiarum Romanarum quae supersunt*, ed. U.P. Boissevain, I (Berlin, 1898), s. 72; John Zonaras, *Chronicle*, II, ed. M. Pinder (Bonn, 1844), s. 76-79; Zonaras ve Dio Cassius hakkında, aşağıya bkz.

kendilerine malettiler.¹⁰ İmparatorluk geçmişlerini Kitab-ı Mukaddes çerçevesine oturtmaya ve Roma İmparatorluğu'nu Daniel'in Kitabı'nda öne sürülen kehanetteki dört dünya monarşisinin sonuncusu olarak görmeye, geçmişlerini geleneksel usûlde, dünya kroniği içinde yazmaya devam ettiler. Bilakis, Komnenos dönemi bu türün bir rönesansına şahitlik etti. Ancak XII. yüzyıl gelişmeleri malzemeyi ele almada yeni bir entelektüellik ve esneklik göstermektedir. Dahası, XII. yüzyıl yazarları, kendi zamanlarının tarihini yazarken, önceki yüzyılda Mikhael Psellos'un öncülüğünde, yeni, klasikleşmiş biyografik tarih yazımı usûlünü de kullandılar. Bu usûl, XII. yüzyılda zirveye ulaşan eski edebî örneklerin daha geniş bir taklidinin (*mimesis*) parçasıydı ve bazı çağdaş yazarları geçmişlerinde evvelce yasak olan bir unsuru rehabilite etmeye ve hatta idealleştirmeye yöneltti. Bu nedenle, bu çalışmanın geri kalanı uygun bir biçimde iki kısma ayrılmıştır. Birincisi, çoğunlukla, Roma ve Bizans geçmişinin, dönemin tarih yazarları tarafından algılanışını ele alacak; ikincisi ise çoğunlukla diğer yazılı eserlerde yer alan Helenizm Söylemi'ni tartışacaktır.

XII. Yüzyılda Tarih Yazımı

Ruth Macrides

Tarih yazarlarının geçmiş algılarını incelemek, sergilenecek en bariz ve temel yaklaşım olarak görülmektedir. Kronikler; zaman kavramı, dönemlendirme ve eski zamanların bitmesi ve yazarın kendi zamanının başlaması hakkındaki görüşleri ile ilgili inceleme için kapsamlı bir alan sağladıklarından, özellikle uzun vadeli tarih bakışı hakkında böylesi bir araştırma için umut verici metinler olarak görülmektedir. Bu yüzyıldan, diğer yüzyıllara göre daha fazla [eser] bizlere ulaşmış olmasına rağmen, şimdiye dek XII. yüzyıl tarih yazımı hakkında böyle bir araştırma yapılmamıştır.¹¹ Selefleri gibi, XII. yüzyıl tarihçileri de esasen kaynaklarını tespit etmek ve bilginin en ilginç parçalarını almak için okunuyorlar. Belki de geçmişin öğrencileri, baştan cevabı bildiklerini düşündükleri için bu araştırma alanına ilgi duymuyorlardır. 'Bizanslılar' -tarih kitaplarının bize anlattığı gibi- 'daima kendilerini Romalı (Ρωμαῖοι) olarak adlandırdılar ve İmparatorları kendilerini Roma hükümdarı, eski Roma Sezarlarının halefi ve varisi olarak gördüler. İmparatorluk yaşadıkça Roma adının büyüdüğü altında

¹⁰ Bkz. J. Spiteris. *La critica byzantina del primato Romano nel secolo XII*, *Orientalia Christiana Analecta* 208 (Roma, 1979), muhtelif yerler, özellikle; s. 70-84, 232 vd.

¹¹ Ağırlıklı olarak Manasses ve onun VI. yüzyıldaki selefi Malalas ile ilgilenen önemli bir istisna, E. M. Jeffreys, 'The Attitudes of Byzantine Chroniclers towards Ancient History', *Byzantion* 49 (1979) s. 199-238 (bundan sonra, Jeffreys, 'The Attitudes').

kaldılar...'¹²

XII. yüzyıl yazarlarının kendilerini Romalı olarak kayda geçirmeleri için özellikle iyi nedenleri vardı, çünkü onları yöneten Komnenoslar, aslında kendisi de İustinianos dönemindeki yenilenmenin canlandırması olan, bir imparatorluk yenilenmesini (*renovatio imperii*) teşvik etmeyi bir Hanedanlık politikası haline getirdi.¹³ Kilise bu konuda onları destekledi ve çoğunlukla Kilise'nin bu alandaki faaliyetinde belirgin bir yenilenme apaçık ortadadır. Yüzyılın başında, I. Aleksios döneminde (1081-1118), Patrik Ioannes Agapetos, İustinianos'un anısına yıllık bir kutlama başlattı.¹⁴ Yüzyılın ortalarında, imparatorun bir akrabası olan Bulgaristan Başpiskoposu, makam yeri olan Ohri'nin İustiniana Prima -İustinianos'un doğduğu yere inşa ettirdiği ve birçok imtiyaz verdiği şehir- ile özdeş olduğunu iddia eden ilk kişiydi.¹⁵ Yenilenme, Aleksios ve II. Ioannes'in dönemlerinde kuvvetle devam etmekteydi, ancak bununla ilgili en belirgin ifadesi mermer üzerine yazdırıp Ayasofya'da sergilediği ferman olan Manuel'in şahsında bir *renovator* (yenileyici) bekliyordu. Orada, kendini "Büyük Konstantinos'un tacının varisi ve bazıları imparatorluğumuzdan kopmuş olsa da mânen bütün yasal mülklerine hâkim olan kişi" olarak tasvir ettirmiştir.¹⁶ *Intitulatio* (başlık kısmı) İustinianos'u anımsatan ve Herakleios zamanından beri kullanılmayan bir dizi zafer unvanı barındırırken, kanunu yaymak için kullanılan diplomatik Roma fermanlarının tedavülden kalkmış bir taklidiydi.¹⁷ Fermanın ilân edildiği 1166 yılı sıralarında, Manuel, Papa III.

¹² G. Ostrogorsky, *History of the Byzantine State*, (Oxford 1968) s. 28.

¹³ P. Magdalino, 'Aspects of Twelfth-Century Byzantine Kaiserkritik', *Speculum*, 58 (1983) s. 326-46, burada s. 343-44 (bundan sonra, Magdalino, 'Kaiserkritik'); aynı yazar, 'The Phenomenon of Manuel I Komnenos', *Byzantium and the West*, c. 850-1200, ed. J. D. Howard-Johnston (Amsterdam 1988) s. 171-99, burada s. 178-80. Bu makaleler yazarın *Tradition and Transformation in Medieval Byzantium* (Londra 1991), nos. IV, IX eserinde yeniden basıldı. Ayrıca bkz. G. Prinzing, 'Das Bild Justinians I. in der Überlieferung der Byzantiner vom 7. bis 15. Jahrhundert', *Fontes Minores*, 7 (1986) s. 1-98, burada s. 74-77. Belirgin biçimde bu imparatora nispeten az atıf yapılması yüzünden, her iki yazar da yenilenmeye 'Iustinianosvari' bir etiket verme hususunda ihtiyatlıdır.

¹⁴ V. Grumel, *Les Regestes des Actes du Patriarcat de Constantinople*, J. Darrouzès tarafından gözden geçirildi, I (Paris 1989) no.1006.

¹⁵ G. Prinzing, 'Entstehung und Rezeption der Iustiniana-Prima-Theorie im Mittelalter', *Byzantinobulgarica*, 5 (1978) s. 269-87, burada s. 277, 287.

¹⁶ C. Mango, 'The Conciliar Edict of 1166', *Dumbarton Oaks Papers*, 17 (1963) s. 317-30, burada s. 320-321, 324.1-11, 330.

¹⁷ Unvanlar hakkında bkz. P. Classen, 'Die Komnenen und die Kaiserkrone des Westens', *Journal of Medieval History*, 3 (1977), s. 207-24, özellikle; s. 214 vd. Bir yenilikçi olarak Manuel hakkında bkz. P. Magdalino ve R. Nelson, 'The Emperor in Byzantine Art of the Twelfth Century', *Byzantinische Forschungen*, 8 (1982) s. 123-83, burada s. 170-73;

Aleksander ile Roma İmparatoru olarak tanınmak için müzakere ediyordu.¹⁸ Belirtildiği üzere, Komnenos yenilenmesi en iyi şekilde, Batı'da ortaya çıkan ve o da imparatorluk monarşisi tarafından içselleştirilen Roma canlanmasıyla paralel ve ona bir tepki olarak geliştiği görüldüğü zaman anlaşılır.¹⁹

XII. yüzyıl tarih yazarlarının Roma geçmişini vurgulamaları için hem geleneksel hem de kendi dönemlerine özgü iyi nedenleri ve modern okuyucularının da bu durumdan farklı bir şey beklememeleri için mantıklı sebepleri varken, kronik yazarlarının en azından geçmiş algıları için okunmamış olmasının başka bir gerekçesi daha vardır: Bu, türün kendisidir. Bir derleme ve bir Hıristiyan tarih görüşü olarak kronik, başkasının geçmişle ilgili görüşünü sürdüren, genel geçer hikmetin bir aracı olarak görülebilir. Burada, yazarın kendini ifade etmesi için fazla bir alan kalmamış gibi görünüyor.²⁰ Ayrıca, 'tipik bir keşiş kroniği' etiketiyle, keşişler tarafından yazılmayan kroniklere karşı bile -ki Bizans kroniklerinin çoğu keşişler tarafından yazılmamıştı- doğal bir kınama mevcuttur.²¹ Açıkçası, tüm bu nedenlerden dolayı, bir kronik okurken beklentiler düşük tutulmaktadır.

Yine de kronik türü, bilhassa beş kroniğin günümüze kaldığı XII. yüzyılda, gelişti.²² Bu eserlerin sayıca çokluğu bir açıklama gerektirir. XII. yüzyılda neden bu kadar çok tarih yazılmıştı? Çünkü kroniklere ek olarak, dikkate alınması gereken dört klasik-öykünmecisi tarih mevcuttur.²³ Yüzyılın başında Aleksios döneminde yazan Skylitzes buna cevabı, daha

Magdalino'nun *Tradition and Transformation* (dn. 13'te olduğu gibi), no. IV adlı eserinde yeniden basıldı.

¹⁸ John Kinnamos, *Epitome*, ed. A. Meineke (Bonn 1836) s. 218-20; çev. C. M. Brand, *Deeds of John and Manuel Comnenos* (New York 1976) s. 165-67. Magdalino, 'The Phenomenon of Manuel I Komnenos', (dn. 13'te olduğu gibi) s. 178 ve dn. 19.

¹⁹ Magdalino, 'Kaiserkritik', s. 344. Bu hususta T. Reuter'ın yukarıda, s. 20-24'teki yorumlarına bkz.

²⁰ Kroniğin somut olarak yerleştirilmiş gibi görünen bu incelemesi en son H. Hunger tarafından ifade edilmiştir; *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, I (Münih, 1978), s. 255-78 (bundan sonra, Hunger, *Literatur*).

²¹ 'Tipik bir keşiş kroniği' görüşü için bkz. K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur* (Münih 1897) s. 319-23 vd. Buna karşı olarak, bkz. H. G. Beck, 'Zur byzantinischen "Mönchschronik"', *Speculum historiale: Geschichte im Spiegel von Geschichtsschreibung, und Geschichtsdeutung* (Festschrift K. Adler) (Freiburg/Münih 1965) s. 188-97. Bu eseri övgü ile anan birçok bilim insanının Beck'in doğru olmadığını gösterdiği bu görüşleri savunmaya devam etmesi dikkate değerdir.

²² Ioannes Skylitzes, Georgios Kedrenos, Konstantinos Manasses, Ioannes Zonaras, Mikhael Glykas. Yazarlar ve eserleri hakkında bkz. Hunger, *Literatur*, I, s. 389-426. Bu makalede sadece son üç yazarı ele alacağım.

²³ Nikephoros Bryennios, Anna Comnene, Ioannes Kinnamos, Niketas Khoniates: Hunger, *Literatur*, I, s. 394-400, 400-9, 409-16, 429-41. Burada son üç yazarı ele alacağım.

önceki kronik yazarlarını alıntıladığı, uzunluğu ve ayrıntılı olmasıyla göze çarpan -ve kroniklerin ne kadarının bizlere ulaşmadığını gösteren- bir listeyi barındıran önsözünde verdi. Skylitzes'e göre, önceki yazarlar eserlerini rastgele biçimde ele aldıkları ve en önemli olayları dışarıda bıraktıkları için doğruluk hususunda başarısız olmuşlardır. Yalnızca hükümdarları kaydettikleri ve başka hiç birşey aktarmadıkları için haleflerine kesinlikle faydaları yoktu. Çünkü her yazar kendi görüşünü öne çıkardığından, biri bir imparatoru överken, diğeri bir patriği kınarken, sundukları çelişkili görüşlerle okuyucularının kafalarını karıştırıyor ve başını döndürüyorlardı. Skylitzes, açık, net ve özlü bir şekilde yazarak, kaynaklarındaki anlaşmazlıkları çözmeye çalıştı.²⁴

Yine de tüm cevap bu mudur? Her kronikçi seleflerinin eserlerini doğruluk ve sadelik yönünden iyileştirmek adına mı yazmıştır? Elbette bu gerekçe, Skylitzes'ten sonra, otuz yıl kadar bir aranın ardından Manuel'in iktidarında yazan XII. yüzyıl tarihçileri tarafından da gösterildi. Her biri dünyanın yaratılışının başlangıcından başlasalar ve hikâyeyi XI. yüzyıl sonralarına ve XII. yüzyıl başlarına kadar getirseler de bu üç yazar, Konstantinos Manasses, Ioannes Zonaras ve Mikhael Glykas, eserlerinde tamamen farklı bir yaklaşım sergiliyorlar. Benzer eğitim görmüş olmalarına, Konstantinopolis'te yaşamalarına ve XII. yüzyıl ortalarından sonlarına kadar orada yazmış olmalarına rağmen, geçmişi algılama biçiminde ne birbirlerine ne de seleflerine benzediler. Gerçekten, tipik bir kronik diye bir şey olmadığına ve kroniklerin Kitab-ı Mukaddes'ten ve aynı eski Roma'dan fazlasını sunduğuna inanmak için sebepler veriyorlar.

XII. yüzyıla gelindiğinde 'dünya kroniği' tabirinin iki kavramı da asıl anlamlarını kaybetmişti. Olayları dünya ölçeğinde kaydetmek için kullanılan yıllık biçimi çoktan terk edilmişti. Zaman, hükümdarların saltanat süresiyle ölçülüyordu ve verilen tarihler çok seyrekti. Kroniğin 'dünya' yönü, dünyanın yaratılışı ve büyük imparatorlukların anlatımı ile sınırlıydı: Asur, Pers, Makedon ve Roma. Yazar, eserinde Daniel'in Kitabı'na merkezî bir yer versin ya da vermesin, buradan kaynaklanan eskatoloji, imparatorlukların birbirlerini izlemelerine vurgu yapmasına yol açmış görünmektedir.²⁵

Burada dikkate alınması gereken tarihçilerden ilki, eserinin girişinde açıkça belirttiği gibi, dünya tarihine hükümdarlar ve imparatorluklar

²⁴ *Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum*, ed. J. Thurn (Berlin/New York 1973) s. 3-4.

²⁵ Jeffreys, 'The Attitudes', s. 206. 1160 yılındaki diplomatik görevinin anlatısı için bkz. K. Horna, 'Das Hodoiporikon des Konstantinos Manasses', *Byzantinische Zeitschrift*, 13 (1904), s. 325 vd.

açısından bakan, Konstantinos Manasses, eserini imparatorluk sarayının bir mensubuna, kendisini görevlendiren Manuel'in baldızı *sebastokratorissa* Eirene'ye ithaf etti.²⁶ Manasses, esas olarak Komnenos sarayı üyeleri için yazılan eserlerle tanınır, ancak aynı zamanda Manuel için bir evlilik müzakere etmeyi üstlendiği Antakya'daki diplomatik görevini anlatan manzum bir eser de bıraktı.²⁷ Manasses'in kroniği diğer sebeplerinin yanı sıra nazım biçiminde yazılan ilk ve neredeyse son eser olması sebebiyle önemlidir. Kullandığı on beş hecelik dizeler didaktik çalışmalar için yaygın olarak kullanılırdı ve bu nedenle onun 'Eski Tarihin Yalın Öğretimine Dair Bir İnceleme' adını verdiği eserin yazılması için uygundu.²⁸ Manasses, *Aristrandros ve Kallithea* romanıyla, yeni canlanan Helenistik romans türünde bu nazım biçimini kullanan ilk kişiydi.²⁹

Manasses kroniğini Manuel'in hükümdarlığı döneminde yazmasına rağmen, Komnenosların başarılarının hakkını veremeyeceğini iddia ederek, eserini 1081 yılında, Aleksios Komnenos'un tahta çıkışı arefesinde bitirmiştir.³⁰ Fakat Roma'yı işleyişi aracılığıyla Komnenos'a dolaylı bir şekilde övgüler düzmektedir. Manasses için Yeni ve Eski Roma arasında bağ düşüncesi, ayrılmanın etkileyici anları kadar önemli değildir. Onun Romulus döneminde Eski Roma'nın yıkılışı ve Charlemagne'in taç giymesi ile ilgili anlatısı Yeni Roma ve imparatoru Manuel'e methiye için vesile olmuştur. Eski Roma geride kalırken Yeni gelişir: 'Böylece kentlerin önceki bağları parçalandı / Böylece anne ve kızın arasına kılıç girdi / Dinç, çekici ve genç Roma'yı, buruşuk, yaşlı, bunak Roma'dan ayırarak ve parçalayarak'.³¹ Açıkçası sarayda duymaktan hoşlandıkları şey buydu. Eski ve Yeni Roma'nın, yani anne ve kızının manzaraları saray methiyecilerinin dillerindeydi.³²

²⁶ Constantine Manasses, *Synopsis Chronike*, ed. B. G. Niebuhr (Bonn 1837) 1-26. satırlar, özellikle; 7-17.

²⁷ Jeffreys, 'The Attitudes', s. 202-3.

²⁸ Manzum bir kroniğin bir sonraki ve son yazarı XIV. yüzyılda Ephraim'di: Hunger, *Literatur*, I, s. 478-80. On beş hecelik biçimin 'didaktik' doğası hakkında bkz. M. J. Jeffreys, 'The Nature and Origins of Political Verse', *Dumbarton Oaks Papers*, 28 (1974) s. 143-95.

²⁹ Romanslar sadece parçalar halinde kalmıştır: O. Mazal, *Der Roman des Konstantinos Manasses* (Viyana, 1967); R. Beaton, *The Medieval Greek Romance* (Cambridge, 1989), s. 76-77 (bundan sonra, Beaton, *Romance*).

³⁰ Manasses, ed. Niebuhr, 6722-6733. satırlar.

³¹ Ed. Niebuhr, 2523-2552. satırlar (Eski Roma'nın yıkılışı ve I. Manuel'in methiyesi hakkında), 4505-4524. satırlar (Charlemagne ve iki Roma arasındaki bağın kopması hakkında).

³² Manuel'in iktidarında yazan Theodoros Prodromos'un şiirlerinde Eski ve Yeni Roma için bkz. W. Hörandner, *Theodoros Prodromos: Historische Gedichte* (Viyana, 1974), nos. I, s. 180.105, XVI, s. 282.175-283.182, XVIII, s. 306.97 vd., XX, s. 320.13-20.

Manasses'in Roma'yı takdimi, bir hanedan mensubu tarafından ısmarlanan bir eserden beklenen ile tutarlı ise de tarih görüşünün başka bir yönü daha çok kendi merak ve kaygıları ile ilgili görünüyor: Yani, onun insan işlerindeki derin değişikliklerin tasviri olarak 'çarkıfelek' imgesini kullanışı. Manasses, günahı ve cezayı merkeze alan bir dünya görüşünü benimsemekten uzak bir biçimde, olayları ve insanları değişken ve düzensiz bir güç tarafından yönetilir şekilde gördü: 'Çarkıfelek döndükçe dönüyor, ölümlüler üzerine yuvarlanıyor ve işleri karman çorman ediyor', 'Mahkûm adam mutlak hükümdar, mahpus kuvvetli olur', 'Hayatta hiçbir iyi talih saf/hişbir refah, ızdırıp ve kederle karışmamış değildir.'³³ Bu motif kronikten daha çok romansa uygun gibi görünecekti ve gerçekten de Manasses'in kendi romansında göze çarpan, daha sonraki romanslarca ödünç alınmış olması mümkün olan özelliklere sahipti.³⁴ O, romanının nazım biçimi bu işlemleri akla getirdiğinden ve böyle ayrıntılara neden olduğundan bunu kroniğin içine yerleştirmiş olabilir. Elbette kronik, romansta ya da diğer edebî türlerde yaygın olarak bulunan diğer birçok süsleyici unsuru barındırıyor. Örneğin Manasses'in Yaratılış hikâyesi kuş, bitki ve ağaç listeleriyle Akhilleus Tatius'u hatırlatan genişletilmiş bir tasvirdir.³⁵ Aynı şekilde, İmparatoriçe Zoe'nin Paphlagonialı Mikhael'i cezbetmesi hakkındaki tasvirinin de çağdaş romandaki erotik kelime hazinesinin etkisini gösterdiği söylenir.³⁶ İmparatoriçe Eirene'nin oğlu Konstantinos'un gözlerini kör ettirmesi hakkındaki tasviri uzun süren bir *synkrisis** ile birlikte bir ağıt seklindedir. XII. yüzyılda romansta ve diğer edebî türlerde her iki retorik unsuru da belirgindir.³⁷

³³ Ed. Niebuhr, 955-959. satırlar (Kleopatra hakkında), 2640-2647 (Theodosios, Eudokia ve Paulinos), 4377-4384. satırlar (Eirene'nin kendi oğlunu kör ettirmesi), 6240-6249. satırlar (Konstantinos Monomakhos'un iktidara yükselişi).

³⁴ Ed. Mazal. III. Kitap 49, 50, 52, 54, 59. fragmanlar; IV. Kitap, 68. fragman, V. Kitap, 94. fragman; VII. Kitap, 137. fragman; IX. Kitap, 159, 160. fragmanlar. Beaton, *Romance* 151, 219 dn. 20. Manasses'in *logothetes tou dromou* (Komnenos asillerinden biri olmayan) Mikhael Hagiotheodorites'e hitabı için ayrıca bkz.: 'Asalet bu şekilde oynayan tâlihin (*tykhe* [*Roma mitolojisinde şans Tanrısı]) bir hediyesidir ve bu...': P. Magdalino, 'Byzantine Snobbery' (yukarıda dn.1'de olduğu gibi), s. 69.

³⁵ Ed. Niebuhr, s. 65-276. satırlar; Jeffreys, 'The Attitudes', s. 209; Hunger, *Literatur*, I, s. 421 ve Manasses'in kelime hazinesi ve bitkilerin önemi ve kronikte ve romandaki hayvanlar hakkında atıflar için. Manasses'in kuş yakalama hakkındaki tasviri için ayrıca bkz. (L. Sternbach, 'Analecta Manassea', *Eos*, 7 [1901], 181vd.) ve doğayı betimleyen bir mozaik için bkz. L. Sternbach, 'Beiträge zur Kunstgeschichte', *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts*, 5 (1902), Beiblatt, sütun 74-79).

³⁶ Ed. Niebuhr, 6075-6080. satırlar; Hunger, *Literatur*, I, s. 421.

* Retorikte zıt şeylerin veya kişilerin karşılaştırıldığı mecazlı ifadeler. (ç.n.)

³⁷ Ed. Niebuhr, 4445 vd. satırlar, 4472 vd. Bkz. R. Macrides, 'Poetic Justice in the Patriarchate, Murder and Cannibalism in the Provinces', *Cupido legum*. ed. L. Burgmann. M.

Ayrıca çarkıfelek motifinin sadece bir taklit olmadığını, eserin eğlendirici yönüne süsleyici bir katkı olarak kroniğe uyarlandığını düşünmek için de bazı nedenler vardır. Manasses'in yazdığı zamanda çağdaşları kaderin doğasını ve dünyanın onun tarafından ne ölçüde idare edildiğini tartışmakla meşguldü.³⁸ Manasses kroniğinde çağdaşlarının meşguliyetlerini yansıtmakla kalmıyor, aynı zamanda ona dayanarak geçmişe dair bir yorum geliştiriyor. Çünkü insan ilişkilerindeki değişkenliğin sebebini haset (*phthonos*) olarak görüyor. Bu, hiçbir yerde, uzun ve parlak bir kariyerin ardından gözden düşen, İustinianos'un komutanı Belisarios hakkında uzun bir bölümdekinden daha belirgin değildir. Evvelce Pers hükümdarını dehşete düşüren ve krallar üzerinde egemenlik kuran adam, Haset canavarının kurbanı olmuş ve tüm servetine el konulmuş, oturmuş celladın darbesini bekliyordu.³⁹ Manasses'in hasetin işleyişine yaptığı vurguyla Belisarios'un gözden düşüşüne dair anlatımı VI. yüzyıl anlatılarının geliştirilmiş hâlidir ve sonraki Belisarios romansını etkilemiştir.⁴⁰

Manasses'in geçmişe dair görüşü ve sonraki yazarları etkileyen haset ile ilgili fikirleri kendi tecrübesinin bir sonucuydu.⁴¹ Hasete karşı bu şiddetli patlama kişisel bir not ile sona eriyor: 'Acımasız canavar, haydut, cani, işkenceci / bin kuyruklu akrep, yiyip bitiren kaplan / zehirli ejderha, ölümcül bitki / hırsım beni aşıyor, üzüntüm beni kahrediyor / ben de, düşmemem gerekse de ellerine düştüm / ve iğnelerin tarafından sokuldum, zorlukla nefes alarak yatıyorum.'⁴² Bu bölüm, kronik yazarının eserine ne kadar az doğrudan müdahalede bulunduğu düşünülünce daha da çarpıcıdır. Kronikten yıllar sonra bir imparatorluk görevlisine yazdığı mektupta Manasses, yeniden kendisinin *haset* ile şahsî dolaşıklığına atıf yapmaktadır.⁴³ Onun,

Th. Fögen, A. Schminck (Frankfurt 1985) s. 137-68, burada s. 140-43 (57-96. satırlar), ve s. 149-51, 159 ve dn. 59.

³⁸ A. Kazhdan (& S. Franklin), *Studies on Byzantine Literature of the Eleventh and Twelfth Centuries* (Cambridge 1984) s. 180-81. Eski örneklerine kıyasla XII. yüzyıl romanlarında tâlihin büyük rolü hakkında bkz. Beaton, *Romance*, s. 58-62.

³⁹ Ed. Niebuhr, 3172-3247. satırlar. Manasses, Çarkıfelek ve Haset'i başka bir yerde de birlikte anıyor: 2645, 6585. satırlar.

⁴⁰ W. F. Bakker & A. F. van Gemert, *Ἱστορία τοῦ Βελισσαρίου* (Atina, 1988), s. 23, 28, 30-32, 79; Jeffreys, 'The Attitudes', s. 211.

⁴¹ Khoniates Manuel'in iktidarında yüksek rütbeli bir sivil memurun (Theodoros Styppieotes) gözden düşmesi hakkında bir anlatım yapar. Ayrıca, o genel olarak hizmetindekilerin gölgesi altında kalmaktan korkan idarecilerin hasetinden bahsediyor: *Nicetae Choniatae Historia*, ed. J. L. van Dieten (Berlin/New York 1975) s. 110-13, 143.57-64; çev. H. J. Magoulias, *O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates* (Detroit 1984) s. 63-64, 81. Bu değerlendirmelerin içeriği için bkz. Magdalino, 'Kaiserkritik', s. 326-27, 333-34.

⁴² Ed. Niebuhr, 3248-3262. satırlar.

⁴³ K. Horna, 'Eine unedierte Rede des Konstantin Manasses', *Wiener Studien*, 28 (1906), s. 185.

geçmiş tarihi bu güçler açısından sunumu en azından türler arasındaki sınırların esnekliğinin boyutu ile Zonaras ve Glykas tarafından doğrulanan tesiri de gösteriyor.⁴⁴

Eğer bir eserin okuyucu sayısının ölçüsü günümüze ulaşan el yazması sayısı olsaydı, yetmiş el yazması ile günümüze ulaşan Manasses'in kroniği, oldukça başarılı bulunulurdu. Bununla birlikte, Manasses'in eserinin eğlenceli unsurlarından hiçbirini içermeyen Ioannes Zonaras'ın kroniği benzer sayıda el yazması ile temsil edilmektedir.⁴⁵ Onun eseri, akla gelecek her açıdan Manasses'inkinden farklılık göstermektedir.

Zonaras kroniğini, Konstantinopolis'te sivil mahkemelerin başkanlığı görevinden sonra, bir keşiş olarak, bir adada kendi tercihi olan sürgünde yazdı.⁴⁶ O, uzun önsözünde arkadaşlarının kendisini kroniği yazmaya teşvik ettiğini iddia ediyor ve daha sonra eserinde, kendisine kitaplar tedarik edilmesi için yaptığı ricalara değiniyor.⁴⁷ Zonaras, bugünkü bilime elinde bulundurduğu ve şimdi sadece onun kroniği sayesinde günümüze ulaşan Dio Cassius'un *Roma Tarihi*'nin geniş bölümlerinden dolayı çok büyük bir etki yapmıştır.⁴⁸ Yine de, bunun ve kaynakların eleştirel kullanımı için övgü alırken, eserini okuyanlardaki nihaî düşünce; 'en nihayetinde bir keşişin kroniği' olmuştur.⁴⁹ Bu yaklaşım, yazdığı sırada keşiş olması gerçeğinden başka hiçbir şeye dayanmamaktadır.

Zonaras'ın Bizans kronik yazıcılığına eşsiz katkısı, geçmişe dair sıradışı algısı, takdir edilmedi. Çünkü Zonaras, Cumhuriyet Dönemi Roma'sı ile

⁴⁴ Zonaras ve Glykas için aşağıya bkz. XII. yüzyıl edebiyatında türlerin karışımı hakkında bkz. Macrides, 'Poetic Justice in the Patriarchate' (dn. 37'de olduğu gibi) s. 137-68. Çarkıfelek ve Haset'in rolüne ek olarak, Manasses'in kroniğinin diğer pek çok özelliği kendi hikâyelerinde ve ondan etkilenmiş olabilecek sonraki romanlarda bulunmaktadır: Özellikle, kroniğinin tüm bölümleri için çok esas olan garip hayvanlar: Hunger, *Literatur*, I, s. 421 ve dn. 507; Beaton, *Romance*, s. 76, 176; Jeffreys, 'The Attitudes', s. 209, 212, 236-37.

⁴⁵ Hunger, *Literatur*, I, s. 418, 422.

⁴⁶ Kronik üç cilttir: *Ioannes Zonarae Annales*, ed. M. Pinder I, II, (Bonn 1841, 1844); ed. T. Büttner-Wobst, III, (Bonn 1897). Zonaras'ın hayatı ve kariyeri hakkındaki bilgi sadece kendi eserlerinden elde edilir: *Ioannes Zonarae Annales*, ed. M. Pinder, I, s. 3 (eleştirel malzemeler); G. A. Rhalles & M. Potles, *Syntagma ton theion kai hieron kanonon*, II, (Atina, 1852, 1966'da yeniden basıldı), s. 1. S. Andrews Üniversitesi'nde kroniğin tercümesi ve yorumlanması için Eskiçağ Tarihi ve Ortaçağ Tarihi bölümlerinde ortak bir proje yürütülmektedir.

⁴⁷ Zonaras, ed. Pinder, I, s. 4.7-8.6; II, s. 297.9-22.

⁴⁸ Zonaras ilk yirmi kitabın bütün olarak korur: F. Millar, *A Study of Cassius Dio* (Oxford, 1968), s. 2-3; Onun Dio'yu kullanımı için, 'Die Hauptbedeutung der Weltchronik...': Bkz. K. Ziegler, *Realencyclopädie*, 19 (1972). 2nd series, sütun 718-23.

⁴⁹ Hunger, *Literatur*, I, s. 418; onay için Krumbacher'den alıntı yapıyor.

geniş ölçüde ilgilenen tek Bizans tarihçisidir.⁵⁰ Diğer tarihçiler için Roma, İmparatorluk demektir ve amaçlarına ulaşmak için Roma tarihinde Kralların kovulmasından Iulius Caesar'a dev bir sıçrama yaparlar. Zonaras'ın kroniğinin iki kitabında oldukça ayrıntıyla verdiği işte bu ihmal edilen dönemdir.⁵¹ Diğer Bizans tarihçilerinin aksine, yönetim biçimlerine ilgi göstermektedir ve bu konuda bilgi vermektedir. Önsözünde ve kronik içinde dört ayrı vesileyle Roma yapısının evrimini Roma tarihinin dönemlendirmesi için bir şema olarak kullanmaktadır. Önsözünde belirtildiği üzere, amacı Romalıların kökenlerinden, şehrin kuruluşundan;

ve bu şehrin nasıl başlangıçta bir kral tarafından idare edildiği ve Gururlu Tarquin'in krallığı zorbalığa dönüştürdükten sonra nasıl azledildiğinden... ve Roma'nın nasıl aristokrasiye ve daha sonra kamu idaresinin Konsüller ve Diktatörler ve Tribünler tarafından yürütülen bir demokrasiye dönüştüğünden, eski zamanlarda Konsüllüğün, Diktatörlüğün, denetçinin görevinin ne olduğu ve bu belirli makamların her birine ne kadar süre tahsis edildiğinden... ve Konsüller zamanında hangi olayların gerçekleştiğinden... ve daha sonra Roma ülkesinin bu durumdan monarşiye nasıl geçtiğinden, bahsetmekti.⁵²

Zonaras, Roma Tarihi'ne giriş olan Yahudi Tarihi bölümünün sonunda,⁵³ Iulius Caesar ile ilgili anlatımından önceki Cumhuriyet Tarihi bölümünün sonunda⁵⁴ ve en çarpıcı şekilde Daniel'in rüyasındaki dört krallık ile ilgili anlatımında⁵⁵ Dördüncü Krallıktaki hükümet biçimlerinin çeşitliliğinin bir göstergesi olarak bu şemayı tekrarlar.

Roma idaresinin evrimi Daniel'in, Nabukadnezar'ın altın, gümüş, pirinç ve demir heykel gördüğü rüyayı yorumlamasında bir kez daha görülüyor. Zonaras'ın, Daniel'in ikinci kısmı hakkındaki bahsi tüm Bizans tarihçilerindeki en ayrıntılıdır, ancak tamamen farklı bir istikamette ilerlemektedir. Onun yorumu Theodoretos'un tefsirinden esinlenmiş olabilir, ancak Zonaras dikkatini özellikle kısmen demirden ve kısmen kilden yapılan ayaklarla simgelenen Roma İmparatorluğu'nun zayıflığına veriyor. O, zayıflığın bir açıklaması olarak Roma idaresinin üç evresini kullanır: (1) İçerisindeki halk ve senato çatışmalarının zayıflık meydana getirdiği Cumhuriyet (2) Roma'nın aristokrasiden monarşiye dönüştüğü ve Caesar ile Augustus dönemindeki iç savaşlarla Roma'nın gücünün zayıflatıldığı sonraki

⁵⁰ Pace Jeffreys, s. 206, 233-34, 238. Bkz. Magdalino, 'Kaiserkritik', özellikle s. 342-343.

⁵¹ Ed. Pinder, II, s. 47-298.

⁵² Ed. Pinder, I, s. 12.16-13.7.

⁵³ Ed. Pinder, I, s. 561.17-562.14.

⁵⁴ Ed. Pinder, II, s. 297.9-298.7.

⁵⁵ Ed. Pinder, I, s. 222-227, özellikle s. 227.3-228.21.

dönem; (3) son olarak, ‘Roma idaresini kısmen güçlü kısmen de zayıf, eski üstünlüğünü kaybetmiş ve o eski otoritesinin küçücük parçaları tarafından etrafi kuşatılmış olarak bulabileceğiniz sonraki hükümdarlar zamanı’.⁵⁶ Zonaras’ın Daniel hakkındaki yorumu malzemenin işlenişinde yüksek bir seviye olarak kabul edildi, ancak o konu, Zonaras’ın keşişlik yeminlerinden ilerisini göremeyenler tarafından ileri sürülmüş olduğu gibi Pagan ve Hıristiyan Roma ile değil, Roma idaresinin tarihi gelişimi ile ilgiliydi.⁵⁷

Zonaras buradaki bir ifadesinde açıkça görüleceği üzere Roma tarihinde dönemlendirmeyi sadece kroniğinde bir geçiş olarak kullanmamıştır. Zonaras’ın Cumhuriyet Roma’sının yapısını anladığı ve Roma tarihi hakkındaki bilgisini -tamamını- sonraki Doğu İmparatorluğu’na uyguladığı apaçık ortadadır. Bilgisi, zamanının hükümdarlarına karşı eleştirel tutumuna katkıda bulundu ve ona eleştiri için kelime haznesi sağladı. Zonaras, 11 Mayıs 330’da Konstantinopolis’in kuruluşundaki kutlamalar ile ilgili tasvirinde, müneccim Valens’in o dönem şehrin 696 yıl dayanacağı yönündeki falını yorumlar:

Bunlar uzun zamandır tartışılmaktadır; ya Valens’in kehanetinin yanlış ve hünerinin kusurlu olduğu varsayılmalı ya da onun devlet geleneklerinin korunduğu, kanunun ve senatonun onurlandırıldığı ve vatandaşların arttığı ve ‘meşru idarenin’ olduğu, yani idarenin kraliyet olduğu, ancak açıkça zorbalık olmadığı, idarecilerin kamu malını kendilerinin görmediği ve onları kendi yararları için kullanmadığı... ve kamu gelirlerini istedikleri kişiye bahşetmedikleri ve tabilerine, sadece fazla yünden kendisine ayıran ve tutumlu bir şekilde sütlerini içen çobanlar gibi değil, ancak koyunları kesen ve etlerini yiyip bitiren, hatta iliklerini kemiklerinden emen hırsızlar gibi davranmadıkları zamanları kastettiğini düşünölmelidir.⁵⁸

Zonaras’ın burada idarecilere yönelik eleştirileri anayasal meseleleri esas almaktadır ve Ortodoksluk, dindarlık ve Hıristiyan ahlâkı açısından ifade edilmemektedir. O, imparatorun dünyevî kurumlara karşı sorumluluğunu vurgulamaktadır. Zorba, eski gelenekleri hiçe sayan ve değiştiren hükümdardır; bu aynı zamanda giyim tarzı için de geçerlidir. Güç göstergesi olan süsler, abartılı imparatorluk giysileri Zonaras’ın kroniği boyunca gözlemediği konulardan biridir.⁵⁹ Eleştirileri Antonius’un bazen bir Pers

⁵⁶ Ed. Pinder, I. s. 211-214, burada s. 213.24-214.2.

⁵⁷ G. Podskalsky, *Byzantinische Reicheschatologie* (Münih 1972), s. 57-60.

⁵⁸ III, ed. Büttner-Wobst (Bonn 1897) s. 13-15; Magdalino tarafından yapılan çeviriden değişiklikler ile alıntılanarak; ‘Kaiserkritik’, s. 330-31.

⁵⁹ II, s. 28.1-7 (Tarquin); II, s. 617,10-14 (Diokletianus). Ioannes Ludus’un giysi ve törenlerle ilgili görüşlerini için krş. *De. Mag.* II, s. 2-4: A. C. Bandy, *Ioannes Lydus on Powers*

kılıcı kuşandığını, böylece kadim gelenekleri çiğnediğini anlattığı bölümde en şiddetli biçimde ortaya çıkmaktadır. ‘Madem ki’ diyor Zonaras, ‘bu giyim tarzı, Romalıların Konsül’ü ve Komutanı olan bir adam için ayıp addedildi, eski geleneklere saygısızlık ederek elbiselerini değiştirdikleri, barbar elbiseleriyle övündükleri ve bunu ara sıra değil, her zaman yaptıklarında Romalıların şimdiki imparatorları suçlama ve ayıplamadan nasıl muaf tutulabilir?’⁶⁰

Zonaras’a göre gösterişli elbise ile kişinin tebasının malına ve canına saygı duymaması aynı şeydi. Bu nedenle, II. Basileios’un Konstantinopolis’teki zafer alayını yorumlarken, Zonaras İmparator’un ‘genelde *toupha* denilen, ancak giyen kişiyi kibirle doldurduğundan kendince *typhos* (hayal) olarak adlandırılması gereken’ dik bir taç taktığını ekliyor.⁶¹ O, Basileios’un, eğer Bulgaristan’ı ele geçirirse bunu yapacağına dair söz vermesine rağmen patriğin belirli bir vergiyi kaldırması ricasını yerine getirmediğini açıklayarak devam ediyor. İustinianos da Zonaras’ın eleştirilerinden muaf değildi. ‘İustinianos’un iktidarı monarşi değildi’, ‘ancak aksine güç ikiye bölündü’ yorumunu yaptı. İustinianos yapılarla, savaşlara, istediği her şeye para harcıyordu; Theodora da para elde etmenin yollarını bulmakta oldukça yaratıcıydı.⁶² Zonaras, Büyük Konstantinos’u bile ihtişamı sebebiyle eleştiriyor, çünkü bunu karşılamak için ağır vergiler koymuş olmalıydı.⁶³

Bunlar yenilenmenin örnek aldığı imparatorlardı.⁶⁴ Zonaras da bir yenilenmenin gerçekleştiğine inanıyordu, fakat onun için yenilenen geçmişin azameti değil, zorbalığıydı. Bu hiçbir yerde, Zonaras’ın ölümüyle kroniğini sona erdirdiği Aleksios Komnenos hakkındaki tutumundan daha belirgin değildir. Aleksios’un iki icraatında -yeni saray unvanlarının ve yeni tür sikkelerin icadı- yenilenmenin iltifat lisanına yakın olan ‘icat’ sözünü kullanıyor, ancak iltifat dışında her şeyi kastediyordu.⁶⁵ Zonaras, zorba Tarquin’in icraatlarını tasvir etmek için aynı kelimenin bir çeşidini kullanıyor, böylece kroniğinde Cumhuriyet öncesi son Roma Kralı ile son

(Philadelphia, 1983); ayrıca bkz. R. Scott, ‘Malalas and his Contemporaries’, *Studies on John Malalas*, ed. E. Jeffreys & B. Croke. R. Scott (Sydney, 1990), s. 67-86, burada s. 74.

⁶⁰ Ed. Pinder, II, s. 394.4-11.

⁶¹ Ed. Büttner-Wobst, III, s. 566.11.567.6.

⁶² Aynı eser, s. 151.11-152.9.

⁶³ Aynı eser, s. 25.3-7.

⁶⁴ Bu imparatorlar hakkında krş. Manasses: ed. Niebuhr, 2313 vd. satırlar (I. Konstantinos), 3123. satır (İustinianos: ‘önceki imparatorların en görkemlisi’), 5926 vd. satırlar (II. Basileios).

⁶⁵ Ed. Büttner-Wobst, s.732.8-9 (καὶ τοῦτο καίνισαντες τὸ ἀξιωμα), s. 738 (ἐκαίνισεν νέας δέκας). Yenilenmenin dili hakkında bkz. Magdalino, ‘Kaiserkritik’, s. 337 ve dn.69.

Roma İmparatoru arasında bir bağ kuruyordu.⁶⁶

Dahası, Zonaras'ın yenilik karşıtı düşünceleri sadece kroniğinde değil, aynı zamanda kilise kanonları -XII. yüzyıldaki üç kanon şerhinden biri-hakkında, muhtemelen Manuel döneminde yazdığı yorumlarında da ifade edilir.⁶⁷ Zonaras orada da eski gelenekler ve kanonları ihmal nedeniyle hissettiği üzüntüyü ve öfkeyi ve kendi döneminin monarşisine karşı aynı eleştirel duruşu dışa vurur.⁶⁸ Yeni Roma'nın 'hükümdar ve senato ile onurlandırıldığı' gerçeği ile Konstantinopolis Piskoposluğu'nun Kıdemli Roma ile aynı imtiyazlara sahip olmasına dayanan Khalkedon'un 28. Kanon'u üzerine Zonaras 'eskisi zorbalığa dönüştüğü ve sonraki de çöktüğü ve uzaklara gittiği için' bunun bir neden olarak öne sürülemeyeceğini ifade ediyor.⁶⁹

Görüşler ve yaklaşımların benzerliği ve ilişkilendirilmesine dair başka örnekler de vardır. Kilise kanonlarının yorumlanması konusunda bir görüşü savunmak için tarih bilgisini kullanmasına karşın,⁷⁰ Zonaras'ın kilise kanonları hakkındaki bilgisinin onun tarih anlatımını etkilediği görülebilir.⁷¹ Dahası, her iki eserde de Latince terimler üzerine düştüğü notlarında ve eski dinî ve kamusal gelenekler hakkındaki açıklamalarında, geçmişe antiküryen bir bakış⁷² sergiliyor.⁷³ Kronikte bu görüşler, Konstantinopolis'te o günlerde hâlâ ayakta duran heykellerin ve binaların menşei hakkındaki bahislerinde⁷⁴ ve görünüşe göre, anıtların kendilerinden değil, *Anthologia Palatina*'daki anıt yazıtları koleksiyonundan aldığı bazı yazıtlar hakkındaki kayıtlarında

⁶⁶ Ed. Pinder, s. 28.8: ἐκαινοτόμησεν.

⁶⁷ Zonaras'ın yorumları Rhalles-Potles'de yayınlandı (dn. 46'da olduğu gibi), C., II-IV, (Atina 1852-1854, 1966'da yeniden basıldı). Yorumlarının tarihi hakkında bkz. R. Macrides. 'Nomos and Kanon on paper and in court'. *Church and People in Byzantium*, ed. R. Morris (Birmingham, 1991), s. 73 ve dn. 60.

⁶⁸ Rhalles-Potles, III, s. 207; II, s. 231; Zonaras'ın yorumu hakkında bir tartışma için bkz. R. Macrides, 'Perception of the Past in the Twelfth-Century Canonists', *Byzantium in the Twelfth Century*, ed. N. Oikonomides (Atina, 1992), bundan sonra Macrides, 'Twelfth-Century Canonists'.

⁶⁹ Rhalles-Potles, II, s. 282-84; Macrides, 'Twelfth-Century Canonists'.

⁷⁰ Rhalles-Potles, II, s. 173-174; Ed. Pinder, II, s. 549.3-17; III, s. 15-17, 19.

⁷¹ Ed. Pinder, I, s. 154.13-21; Macrides, Twelfth-Century Canonists'.

⁷² Ed. Pinder, II, s. 10.15-17 (*populus*), s. 11.3-11 (*patronus*), s. 618-19 (*triumphus*), s. 55.12-14 (*tribunus*), s. 56.14-15 (*sacrosanctus*).

⁷³ Rhalles-Potles, II, s. 254-255; III, s. 519; Macrides, 'Twelfth-Century Canonists'.

⁷⁴ Forum'daki mor sütun (III, s.23); Troya'dan Apollo heykeli (III, s.18), atlı Iustinianos heykeli sütun (III, s.159); Actium'daki savaştan Hipodrom heykeli (III, s. 399), Orphanotropheion (III, s. 744.16-745.8).

ifade edilmiştir.⁷⁵

Zonaras'ın geçmişe dair bilgisi ve ilgisi -eserlerinde sergilediği antiküryenizm- XI. yüzyılda Roma'ya ait unsurların canlandırılması ile mümkün oldu. Zonaras'ın reddettiği XII. yüzyılda yenilenme de bu canlandırmaya dayanmaktadır. İronik bir şekilde, ona İmparatorluk Roma'sının altında yatan Roma'yı araştırmak için gerekli güdüyü ve araçları veren muhtemelen o erken Roma antiküryenizmi idi. XI. yüzyılda yapılan restorasyonda 'akademik' hukukî çalışmalarda eski haline dönme ve Dio Cassius'a yönelik ilgide bir canlanma görülmüştür.⁷⁶ VI. yüzyılda, İustinianos yenilenmesi sürecinde yaşayan hukukçu selefi Ioannes Lydos'da olduğu gibi, Zonaras'ın kendi hukukî görüşleri bağımsız olarak Roma tarihini keşfetmesine neden olmuş olabilir.⁷⁷ Kamu mahkemeleri başkanı olarak, Komnenos yenilenmesinden kötü etkilenen senato saflarına dahil olan Zonaras'ın, imparatorluk monarşisinin gücünün senato ve halktan aktarılacak meydana getirildiğinin farkında olması kesinlikle tesadüf değildir.⁷⁸ Bununla birlikte, en nihayetinde onunkisi, bilgisi ve geçmişi kullanımı sayesinde yeni bir yolla edinilmiş, muhafazakâr bir ifadedir. Zonaras'ın kroniğinin Cumhuriyet tarihi bölümleri için mi okunduğu, yoksa okuyucuların geçmişe dair algılarına uymadığı için şimdiki gibi o zaman da okurken bu sayfaları atlayıp atlamadığı ancak merak edilebilir.

Okuyucularından en az birisi için bahsi geçen ikinci durumun söz konusu olduğu söylenebilir. Mikhael Glykas, *Biblos Chronike*⁷⁹ adlı eserinde dünyanın yaratılışından I. Aleksios'un ölümüne kadar olanları anlatırken Zonaras'ın kroniğini kullanan ilk kişi oldu, yine de Glykas için geçmiş, Kitab-ı Mukaddes ve İmparatorluk tarihi anlamına geliyordu. Görünüşte eser yeterince gelenekseldi. Ancak Yaratılış ve Yahudi-Doğu ilişkilerine ayrılan alanın miktarı %60'tan büyük olduğu⁸⁰ ve açıklama yöntemi anlatıdan çok

⁷⁵ Sakarya nehri köprüsü üzerindeki epigram (III, s. 459); II. Justin'in Sophianae'sı (III, s.174-175), Maurikios'un eşi Constantina'nın lahdi hakkında (III, s.198). Zonaras'ın *Palatine Anthologia* kullanımı için bkz. Averil Cameron, 'Notes on the Sophiae, the Sophianae and the Harbour of Sophia', *Byzantion*, 37 (1968), s. 11-20. özellikle s.16, *Continuity and Change in Sixth-Century Byzantium* (Londra, 1981), no. XIII'da yeniden basıldı.

⁷⁶ Magdalino, 'Kaiserkritik', s. 434-35.

⁷⁷ Cumhuriyet Roma'sı hakkında iyi bilgi sahibi olması ve diktatör ve zorbalara düşman olmasına karşın, Ioannes Lydos monarşinin en iyi idarî biçim olduğunu düşündü ve günümüzün, geçmiş üzerindeki bir ıslah olduğundan emindi: Scott, 'Malalas and his Contemporaries' (dn. 59'da olduğu gibi) s. 69-73.

⁷⁸ Magdalino, 'Kaiserkritik', s. 344.

⁷⁹ Ziegler, 'Zonaras' (dn. 48'de olduğu gibi), s. 718.

⁸⁰ Hunger, *Literatur*, I, s. 423. Bkz. S. Mauromate-Katsouyiannopoulou, 'Η Χρονογραφία του Μιχαήλ Γλυκά και οι πηγές της (περίοδος 100 π.Χ.-1118 μ.Χ.)', (Thessaloniki, 1984), s. 61-62.

uzaklaştığı için eser diğer herhangi bir kronik ile kıyaslanabilir değildir. Bunu açıklama adına Glykas'ın ilgisiz konulara girerek asıl konusu dışındakilere dalıp gittiğini söylemek ana fikri kaçırmaktır.

Manasses ve Zonaras'ın kronikleri gibi, Glykas'ın tasviri de yaşadığı zamanın özgün görüşlerini açığa vuruyor. I. Manuel döneminde imparatorluk kâtibi olan Glykas'ta, bunlar tabii dünya ve kilise hukuku, tıp ve teoloji bilgisi ile derin bir ilgi olarak kendilerini belli eder. Manasses, Yaratılış hikâyesini ağaçların, bitkilerin ve kuşların genişletilmiş bir dizi tasviri haline getirirken, Glykas'ın Yaratılış'ı, doğaları, nitelikleri ve tıbbî değerleri hakkındaki tartışmalar ile birlikte hayvan ve bitkilerin bir kataloğudur.⁸¹ O, Kilise Babalarını, Aelianus, Aristoteles ve Galenos ile yan yana anmaktadır.

Hayvanlar âlemi hakkındaki en geniş bölümlerden biri olan yılanlar, Glykas'ın kullandığı kaynakların geniş bir yelpazesini ve kronikte doğa, tıp ve teolojinin nasıl ilişkilendirildiğini iyi bir şekilde göstermektedir. Tartışma, ayrıntıda ve genel bakışta, Glykas'ın Yaratılış'ının kıyaslandığı erken Hıristiyan döneminden hayvanlar, bitkiler ve taşlar üzerine anonim bir eser olan *Physiologos*'un yılanlar ile ilgili kısmına benzerdir.⁸² Her ikisi de yılanların huyları ya da doğalarını, Hıristiyan davranışı için bir kinaye ve Kitab-ı Mukaddes bölümlerinin bir yorumu olarak kullanır.⁸³ Ancak Glykas daha da ileri giderek Kem Göz ile mukayese ettiği zehirli yılanlar ve özellikle tek bir bakışıyla öldürme kabiliyeti olan *basilisk* üzerine bir tartışma başlatmaktadır. Plutarkhos ve Aziz Basileios'a bu konuda atıfta bulunulurken, gözlerin zehirli oklar fırlatabileceğini kınayan son kişi Kilise Babası olmasına rağmen, Glykas'ın bu fikri destekleyen 'Bu deneyim ve zaman başından beri durumun böyle olduğunu göstermektedir,'⁸⁴ şeklindeki ifadesi daha kalıcı bir izlenim bırakmaktadır. Kem Göz hakkındaki bahsini *theriaka*, bilhassa yılan derisinin tıbbî değerinin ilk nasıl keşfedildiği ile ilgili bir açıklama takip etmektedir.⁸⁵

Yaratılış hikâyesiyle ilgili görüşler, motifler ve sorunlar kroniğin o kısmıyla sınırlı olmaktan uzak olup, eserin tamamında görülmekte ve Glykas'ın geçmişe bakışının temelini oluşturmaktadır. Glykas, dünyanın bu hale nasıl geldiği konusunda bir açıklama sağladıkları için Kitab-ı Mukaddes ve Yahudi-Doğu tarihine çok fazla zaman ve alan sarfeder. Onun anlatımı,

⁸¹ *Annales*, ed. I. Bekker (Bonn, 1836), s. 22-27, 65-123.

⁸² *Physiologos*, ed. F. Sbordone (Milan, 1936), s. 33-44; Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur*, s. 382; Hunger, *Literatur*, I, s. 423.

⁸³ Glykas, ed. Bekker, s. 108-116.

⁸⁴ Ed. Bekker, s. 110.

⁸⁵ Aynı eser, s. 112-113.

Manasses ve Zonaras'ın kiler gibi imparatorluklar ve idare biçimlerini değil, ancak görünen ve görünmeyen şeylerin ve Tanrı'nın lütfu ve herşeye kadir oluşunun doğal sebeplerini ve kökenlerini açıklama merkezlidir.⁸⁶ Dünyanın bu diğer açıklaması yıldızların insan kaderini çizdiği görüşünün tümünden reddi ve bu sebeple astrolojinin terkidir.⁸⁷

Bu motifler ve bakış açıları Glykas'ın sıradan vatandaşlar ve keşişler tarafından bir süre boyunca ona yöneltilen sorulara verdiği 95 cevaplık derlemesi olan başka bir eserinde, *Teolojik Bahisler*'de, belirgindir.⁸⁸ Ona yöneltilen sorular Kitab-ı Mukaddes tarafından meydana getirilen sorunlar ya da inançlar ve uygulamalar etrafında ortaya çıkan ikilemlerdir. Onlar öğretiye ait olmaktan ziyade, ahlâkî ve fikhîydi. 'Ölenlerin bedenleri erkek ve kadın bedenlerinde diriltilecek mi ve onlar gerçek yemek mi yiyecekler?' ya da 'Kişi, şeytanın içimizdeki kötülüklerin ana sebebi olduğunu söyleyenleri dikkate almalı mı?' soruları, çözmesi istenilen 'muamma'lardan bazılarıydı.⁸⁹ En uzun cevaplarından birisi kader, özgür irade ve takdîri ilâhî üzerine bir sorunun yanıtıydı.⁹⁰ Kroniğinin birçok kısmında da tartıştığı bu sorun, Glykas'ın zamanında gerçekten bir tartışma kaynağıydı.⁹¹ Gördüğümüz üzere, Manasses Glykas'tan tamamen farklı bir tavır ortaya koyuyor. Glykas'a yöneltilen sorular ona çağdaşlarının uğraştığını bildiği sorunları ele alan ve Tanrısal olarak düzenlenmiş dünya hakkındaki gerçeği gösteren bir dünya tarihi anlatımı ortaya koyma konusunda güdü sağlamış olabilir.⁹² Kroniğinin okuyucularının, cevapların muhataplarından ve benzer statü ve sosyal çevreye sahip kimselerden oluşmasını beklemek de makûldür.⁹³

Teolojik Bahisler ve kroniğin -motiflerinin ve bakış açısının müşterekliğinin ötesinde- yakından ilişkili olduğunun başka bir göstergesi de

⁸⁶ Örn., aynı eser, s. 25, 99, 216.

⁸⁷ Aynı eser, s. 54, 55, 56, 213, 214, 215, 216, 220, 355, 364-365, 388.

⁸⁸ S. Eustratiades, ed., *Eis tās āporias tēs theias Graphēs kefālaia*, I, (Atina, 1906), II, (İskenderiye, 1912).

⁸⁹ Ed. Eustratiades, I, bölüm 6, s. 67-70, bölüm 7, s. 71-88, bölüm 8, s. 89-115.

⁹⁰ Aynı eser, bölüm 36, s. 379-415 (pansebastos sebastos Konstantinos Palaiologos için).

⁹¹ Kazhdan-Franklin, *Studies on Byzantine Literature*, s. 180-181. Bir kişinin ölümünün zamanının önceden belirlenmesi sorununa Glykas'ın katkıları hakkındaki tartışmaya bkz. W. Lackner, *Nikephoros Blemmydes gegen die Vorherbestimmung der Todesstunde* (Atina/Leiden 1985) LXXIX-BCXXII, LXXXVII-LXXXVIII, XCIII (Glykas'ın sonraki yazarlar üzerindeki etkisi için). Glykas önceden belirlemeye karşı doğayı savunarak bu sorunu *Teolojik Bahisler*'inde beş kez ele alıyor.

⁹² Krumbacher, (*Geschichte*, s. 383) kroniğin *Teolojik Bahisler*'den önce yazıldığını varsayar; Hunger, (*Literatur*, I, s. 423) ortak motiflerinin her iki eserin de birbirine yakın zaman içinde yazıldığını gösterdiğini belirtir.

⁹³ Beck, 'Zur byzantinischen "Mönchschronik"' (dn. 21'de olduğu gibi), s. 195.

yorum biçimlerindeki benzerliktir. Çünkü kronik, hikayesel bir anlatım olmaktan çok aslında öğretici bir metindir: Metin boyunca, Glykas'ın 'oğul' ya da 'sevgili' olarak adlandırdığı bir oğlu ya da öğrencisine yönelik bir dizi seslenişe rastlanmaktadır. O, okuyucularına rehberlik ederken ve eski safsatalar ve kaynaklardaki görünür çelişkiler arasında onu yönlendirirken 'bilmeye değer', 'dikkat', 'merak etme', 'ihmal etme' diye tavsiyelerde bulunuyor.⁹⁴ Bu yolla kaynaklardan doğabilecek soruları ve ikilemleri tahmin edebilmektedir. Bu yaklaşım kroniği, kendisi bir çeşit *Erotapokriseis** olan *Teolojik Bahisler* ile bağlar, bir Hıristiyanın günlük hayatta karşılaştığı meseleler ve kilise hukuku ile ilgili sorularını cevaplar.⁹⁵ Tüm bu eserler, bir ihtilaf ve tartışma hissi yaratan aynı eğitim tekniklerini kullanır.

Glykas, kroniğinde o dönemde görülen ve Zonaras ve Theodoros Balsamon'un eserlerindeki gibi fikhî yorumlara başka şekillerde de yakınlık sergiler. Üslup olarak Balsamon'a yakın olsa da⁹⁶ Zonaras'ın yorumlarını okuduğu ve kullandığı kesindir. Glykas, Septimius Severus'un Byzantion'u kuşatması ve daha sonra şehrin Trakya Herakleiası'na boyun eğmesini tasvir ederken, anlatımını kelimesi kelimesine Zonaras'ın kroniğinden değil, fikhî yorumlarından alır.⁹⁷ Zonaras gibi Glykas da dinî geleneklerin ve kilise uygulamalarının kökenini açıklamakla ilgileniyordu.⁹⁸ Kendisi, patrik Nikephoros'un (806-815) kilise kanonları için tek kaynağımız olduğundan, genel kilise hukuku hakkında oldukça bilgi sahibi görünmektedir.⁹⁹

Glykas'ın kilise kanonları üzerine yapılan yorumlarla olan yakın ilişkisinin belki de en önemli örneği tarihî görecelik ya da bağlam fikrini kullanmasıdır. Glykas için dinî uygulamalarda ortaya çıkmış olan değişiklikler -farklı zamanlar farklı davranışlar gerektirir- hakkında bir

⁹⁴ Örn. s. 5, 6, 54.

* *Erotapokriseis* Bizans edebiyatında özgün bir türdür. İnanç, tefsir, kilise hukuku vb. ile ilgili bir dizi soru ve cevaptır. Alexander P. Kazhdan, "Erotapokriseis", *Oxford Dictionary of Byzantium*, Ed. Alexander P. Kazhdan vd., Oxford University Press, Oxford, 1991, s. 727.

⁹⁵ Beck, "Zur byzantinischen "Mönchschronik", 195. *Erotapokriseis* hakkında bkz. J.A. Munitiz, "Catechetical Teaching- Aids in Byzantium", *Καθηγήτρια: Essays Presented to Joan Hussey*, ed. J. Chrisostomides, (London, 1988), s. 69-83, özellikle s. 73-75.

⁹⁶ Balsamon'un üslubu için bkz. Macrides, "Nomos and Kanon", s. 77-78 ve 83-85. notlar.

⁹⁷ Mauromate-Kaisouyiannopoulou, (dn. 80'de olduğu gibi), s. 374-375, Zonaras'ın ikinci ekümenik konsilin 3. kanunu üzerine yorumlarından: Rhalles-Potles, II, s. 173.

⁹⁸ Ed. Bekker, s. 439, 8-11 (batıda oruç günü olarak Cumartesi), s. 464-65 (Paskalya'nın Pazar günü kutlanması), s. 499.6-13 (İustinianos döneminde Hypapante'nin bayram günü olarak yerleşmesi), s. 508.10-11 (Blachernitissa'nın Cuma alayı), s. 538.19-21 (rahiplerin kıyafetleri).

⁹⁹ Grumel-Darrouzés, *Regestes* (dn. 14'de olduğu gibi) no. 406.49-52; *Annales*, ed. Bekker, s. 454.15-19.

açıklama getiren bu fikirden,¹⁰⁰ Zonaras ve Balsamon kilise kanunlarındaki açık çelişkileri düzeltmek için yararlanmıştır.¹⁰¹ Özellikle bir olayda, bu düşünceyi uygulayarak, çağdaş uygulamayı savunur görünmektedir. Glykas, Markianos dönemindeki en eski çilecilerden, sütununun üzerine çıkan ve orada ‘kusur bulan kişiler pek çok olduğu için o yeni bir başlangıcı vurgulamak amacıyla’ iletişim kurmadan uzun süre kalan Simeon’u anlatıyor.¹⁰² Glykas’ın ünlü selefleriyle karşılaştırıldığında *çileciliklerinde* yetersiz kaldıklarını düşünerek zamanlarının ‘kutsal’ adamlarında kusur bulan kimseler olarak Simeon’un çağdaşlarını mı yoksa kendi çağdaşlarını mı düşündüğü belli değildir. Muhtemelen aklında her ikisi de vardı. Her halükârda, bir zamanlar büyük azizlerin yaşadığını ve artık böyle büyük azizlerin bulunmasının mümkün olmadığını iddia eden Selanik Başpiskoposu Eustathios gibilerle aynı fikirde olmadığı görülmektedir.¹⁰³ Glykas için, Simeon’un uzun tecridi benzersiz bir büyüklükten ziyade bir başlangıç oluşturmakla ilgiliydi. Sadece çağdaşları, kutsal adamların toplum içindeki yerini tartıştığından değil, aynı zamanda hitap ettikleri arasında tövbe-kârların merhamete mazhar olması için belirlenecek kefareti ayarlama hakkında soru soran,¹⁰⁴ diğer bir deyişle iletişim kurduğu, yardımını isteyen bir çileci yer aldığından, Glykas için bunun gerçek bir mesele olduğu dikkati çekmeye değerdir.¹⁰⁵

Bağlamın getirdiği argüman eski kilise kanonlarını kurtarmaya ve kilise hukuku külliyatını güncel tutmaya hizmet eden XII. yüzyıl fikhî yorumlarında özellikle belirgindir. Ayrıca tarihçi için de önemli bir araç olduğu açıktır. Glykas’ta bağlamdan kaynaklanan bir farkındalığın sadece onun kilise uygulamaları ile ilgili bahislerinde görülmesi ama Zonaras’ın tarihî görecelik hakkındaki düşüncelerini sadece kroniğinde değil, fikhî yorumlarında da kullanmış olması dikkat çekicidir.

Kitab-ı Mukaddes’in Bizans kroniklerinde Roma tarihi için bir iskelet oluşturmaya hizmet etmesi kabul gören bir görüş olsa da bu yaklaşımı Glykas’ın durumuna uygulamak eserinin dengesini ve önemini yanlış yorumlamaya neden olabilir. Çünkü o, bu kronikte, Roma tarihi ve onun Bizans’taki devamı, neredeyse sonradan akla gelen, dünya hakkındaki temel

¹⁰⁰ Macrides ‘Twelfth-century Canonists’.

¹⁰¹ Ed. Bekker, s. 222.3-223.5, 453.17-454.19.

¹⁰² Eustathios’un görüşleri için aşağıda bkz. s. 20 XII. yüzyılda din adamların konumu hakkında bkz. P. Magdalino, ‘The Byzantine Holy Man in the Twelfth Century’, *Byzantine Saint*, ed. S. Hackel (London, 1981), s. 51-66 [*Tradition and Transformation*’da yeniden basıldı].

¹⁰³ Aynı eser, s. 489.8-11.

¹⁰⁴ Bölüm 3, çileci Ioannes Sinaites’e hitaben, ed. Eustratiades, I, s. 1-10.

¹⁰⁵ Kamuoyundaki ikilikler için bkz. Magdalino, ‘Holy Men’, (dn. 103’de olduğu gibi).

bilgiye eklenen bir düşünce olarak görünür. Onlara ayrılan bölümün nispeten kısalığının tamamen dışında *Romalı kimliğinin* Glykas için az şey ifade ettiğine dair birçok işaret vardır.¹⁰⁶ Öncelikle, kronik kehanetler ile dolu olmasına rağmen, dikkat çekici biçimde Daniel'in Dördüncü Krallık hakkındaki kehaneti bulunmamaktadır. Batı İmparatorluğu'nun çöküşü hakkında, 'Roma İmparatorluğu'nun varlığı son buldu' diye bahsetmiştir.¹⁰⁷ Batı Roma'nın ortadan kalkışı üzerine bir ağıt, Roma'ya dair şeylerin sona ermediğine dair bir ipucu yoktur. General Belisarios'un kariyerine ve Aya Sofya'nın yapımına daha fazla ilgi gösteren Glykas için İmparator İustinianos'un bir özelliği yoktur.¹⁰⁸ Ve II. Basileios döneminden itibaren, Glykas sanki bütünüyle ilgisini yitirmiş gibi, oğluna ya da öğrencisine yönelik,¹⁰⁹ her halükârda Bizans tarihinin anlatımı boyunca azalan, nidalarından vazgeçiyor.

Ancak, özellikle bir bölüm Roma İmparatorluğu'na yönelik göreceli ilgi eksikliğini hayli açığa vurmaktadır. Bu, geçmişin her yazara kendileri için gerçekte neyin önemli olduğunu tartışma fırsatı tanıdığını çok iyi şekilde göstermektedir. Glykas'ın durumunda önem verdiği şey kesinlikle, Eski ya da Yeni Roma değildi. Konstantinopolis'in kuruluşu ve müneccim Valens'in o dönem şehrin 696 yıl dayanacağı yönündeki kehaneti hakkındaki bahislerinde Glykas'ın kaynağı olarak Zonaras vardı. Zonaras bu kehaneti zamanının zorba hükümdarlarına karşı şiddetli bir saldırı başlatmak için kullanırken, Glykas kısaca 'Sonuç olarak, bu nedenle, Valens'in kehanetinin hatalı ve hünerinin tamamen başarısız olduğu açıkça ortadadır' şeklinde değerlendirir.¹¹⁰ Zonaras'ın idareye sivri eleştirilerine kıyasla, Glykas'ın ifadesi basit ve toy görünüyor. Yine de bir düşünürden beklenenden daha az eleştirel değildi. Sadece ilgi alanları onu başka bir yöne götürdü. Glykas için kehanet, onun kroniği boyunca ve *Teolojik Bahisler*'inin bazı bölümlerinde açıkladığı bir konu olan yıldız falcılığının maskaralığını göstermek için bir fırsat doğurdu.¹¹¹ Ayrıca, Valens'in kehanetine aynı eleştiriyi I. Manuel'e

¹⁰⁶ Hunger, *Literatur*, I, s. 424; Mauromate-Katsouyiannopoulou, s. 61-62.

¹⁰⁷ Ed. Bekker, s. 490.1-5.

¹⁰⁸ Aynı eser, s. 494.7-13 (Belisarios), s. 495-498 (Aya Sofya).

¹⁰⁹ Aynı eser, s. 576.14.

¹¹⁰ Aynı eser, s. 463.6-10: 'Valens, sözde müneccimlerin en doğrusu'. Zonaras'ın bölümü için yukarı bkz.

¹¹¹ Örn. *Annales*, ed. Bekker, s. 54, 56, 220: 'Evlat, bu şeyleri sana sunuyorum, böylece, eğer bu şeylerin fizikî nedenler dolayısıyla gerçekleştiğine alışılırsa yıldızların konumlarını itham etmezsiniz'. *Theological Chapters*, ed. Eustratiades, I, bölüm 37 (36), 394, 410, 446; II, bölüm 41, 1-7; 76, 259-66. Yıldız falcılığının iddialarına karşı bir savunma olarak dünya kroniği hakkında bkz. V. Flint, 'World history in the early twelfth century; the "Imago Mundi" of Honorius Augustodunensis', *The Writing of History in the Middle Ages: Essays*

gönderdiği, imparatorun yıldız falcılığını savunmasına dil uzattığı bir mektupta da yapar.¹¹² Bu mektup, bazıları tarafından Glykas'ın tutuklanması ve kör edilmesiyle ilişkilendirilir.¹¹³ Zonaras gibi Glykas da, kamu hayatından zorunlu emekliliğini, dünyanın olduğu hâle nasıl geldiği hakkındaki kendi eleştirel anlatımını açıklamak için bir fırsat olarak kullanmış olabilir.

Manasses, Zonaras ve Glykas'ın kronikleri, geçmişin yazımı hakkında yaklaşımlarda her yazarın şahsi görüş, bilgi ve tarafı ile ilgili bir çeşitlilik gösteriyor. Yazarların her biri için farklı bir geçmiş önemliydi. Tarihi sezgisi en gelişmiş olan Zonaras için bu Cumhuriyet Roma'sı; Glykas için ise dünyanın yaratılışıydı. Sadece Manasses için İmparatorluk Roma'sının bir önemi olduğu söylenebilir, ancak söylediği gibi cömert hamisi sebebiyle daha bir şevkle yazmasına rağmen, onun durumunda bile o dönem ile özel bir bağ ya da özdeşleşme belirtisi yoktur. Kronikler üzerine bir çalışmadan ortaya çıkan başka bir sonuç da her yazarın tarih eserini onun diğer eserlerine bağlayan motiflerin ve bakış açılarının türdeşliğidir. Bu kronikler geleneksel olarak, ancak yazarlarının bireyselliklerini neredeyse hiç hesaba katmadan, geçmiş anlatıları için çalışılırken, onların geçmiş algılarının tetkikinden ortaya çıkacak olan tam olarak bu özellikleridir.

Manasses, Zonaras ve Glykas gibi Manuel döneminde ya da kısa bir süre sonra yazan klasik öykünmecisi tarihçiler Anna Komnene, Ioannes Kinnamos ve Niketas Khoniates'in eserlerinin içerik ve üslupları ile ilgili sebeplerden dolayı, en baştan beri, geçmiş algıları bakımından tarihçilerden farklı olması beklenebilir. Tarihçiler, geçmişe bakışı ister istemez daha kısa vadeli değerlendirerek, kendi zamanlarının ve kısa süre öncesinin olaylarını anlattıkları ve eski Yunan geçmişine edebî dokundurular yapıldığı izlenimi uyandırabilecek daha 'yüksek' bir dil ve üslupta yazdılar.

Daha uzak geçmiş bu tarihçilerin anlatılarına üç farklı şekilde ya da bağlamda giriyor: Çağdaş Bizans İmparatorlarının geçmiş hükümdarlar ve komutanlar ile kıyaslanmalarında; şehirlerin ve yerleşim yerlerinin fizikî kalıntılarının tasvirinde ve Konstantinopolis ile ilişkili yapılara, geleneklere ve kurumlara dair bahislerde. Üç tarihçi de geçmiş azametini havasını hatırlatmak için muğlak biçimde daha uzak bir geçmişe -ki kayda değer biçimde bu geçmiş eski Yunan değildir- atıfta bulunuyor. Bu, Khoniates için kesin olarak geri dönülemez bir geçmiş olarak yerini alırken, Anna ve

presented to Richard William Southern, ed. R.H.C. Davis & J.M. Wallace-Hadrill (Oxford, 1981), s. 211-38.

¹¹² Ed. Eustratiades, I, bölüm 40, 476-500, özellikle 485.17-486.22.

¹¹³ Hunger, *Literatur*, I, s. 422-423 ve yararlandığı kaynaklar.

Kinnamos'un sırasıyla Aleksios ve Manuel tarafından, bir kez daha mümkün kılınmış olduğuna inandıkları bir geçmiştir.

Anna ve Kinnamos için geçmişin iki ana referans noktası vardır; X. yüzyıl ve Konstantinos, İustinianos ve Herakleios gibi efsanevi imparatorların yaşadığı daha az tanımlanmış olan çok önceki bir dönem. Tıpkı bahsedilenlerin 'çok eski olmayan' imparatorlar Nikephoros Phokas (963-969) ve Ioannes Tzimiskes (969-976) tarafından başarıldığına inanmadığı gibi, başlangıçta İmparator Manuel'e atfedilen kahramanca hareketlere de inanmadığını açıkladığında bu iki nokta arasındaki ilişki Kinnamos tarafından dikkat çekici ve hoş bir üslupla ortaya konulmuştur.¹¹⁴ Başka bir deyişle, bu imparatorlar kahramanlık hikâyelerinin inandırıcı bulunması için onun zamanına çok yakınlardı: İnsan Eskiçağlardaki kahramanlara o kadar uzun zaman önce yaşamayan, teşhis edilebilen kişilerden daha kolay inanabilmektedir. Kastamonu'da Türkler karşısındaki başarısının ardından II. Ioannes Komnenos'un Konstantinopolis'e muzaffer girişi üzerine olan başka bir bölümde Kinnamos'un onlara yaptığı atıf vesilesiyle de eskilerin efsane olduğu gözler önüne serilmiştir. Kutlamalar 'Bizanslıların görmesi gereken bir mucizeydi, Herakleios ve İustinianos Roma diyarına rehberlik ettiği zamanlardan beri tanık olmadıklarını düşündüğüm bir şeydi.'¹¹⁵

Babasının saltanat tarihinde, onun ölümünden yaklaşık 30 yıl sonra torunu Manuel'in döneminde yazan Anna, geçmiş algısında benzer bir ikilik ortaya koymaktadır. Babası, X. yüzyıl imparatorları Tzimiskes ve II. Basileios'un,¹¹⁶ yani o kadar uzak olmayan geçmişteki imparatorların askerî başarılarının yenileyicisi olarak gösteriliyor. Ancak, Anna karşılaştırma için Roma geçmişine kadar uzanıyor; Maniheistler ve Ermeniler karşısındaki başarıları Aleksios'a 'Onüçüncü Havari' konumunu kazandırırken, Scipio ve Hannibal gibi o da askerî açıdan çok genç yaşta sivrildi.¹¹⁷

Geçmiş, Anna'nın Konstantinopolis ile bağlantılı bazı 'kurumlara' yaptığı atıflarda da sunuluyor: Porfir Oda'da hanedanın çocuklarının doğumu; Sarayın Porfir Odası; Aya Sofya'nın karşısına kanun kaçakları için sığınak olarak inşa edilen şapel ve mahkûmların yine de ölüm cezasından kurtulabileceği yer olan, Philadelphion'da bir kemere yapılandırılmış bronz eller. 'Eskinin İmparatorları', 'İmparatorlar ve Sezarlar' ya da 'eskiler'

¹¹⁴ Ed. Meineke, s. 192.7-22; C.M. Brand, çev., *Deeds of John and Manuel Comnenus* (dn. 18'de olduğu gibi), s. 146.

¹¹⁵ Ed. Meineke, s. 13.14-14.2; Brand, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, s. 20.

¹¹⁶ B. Leib, ed., *Alexiade*, III, (Paris, 1945) s. 179.24-181.8; 229.24-27.

¹¹⁷ Ed. Leib, I, s. 10.33-11.6; III, s. 181.9-25.

bunları sağladı ve bu yüzden son iki durumda ‘tebalarının refahı için büyük önem’ gösterdi.¹¹⁸ Anna’nın kendisi ve kardeşlerinin doğduğu Porfir Oda’nın ‘eskilerin imparatorlarının’ şehir kurulduğu zaman Kome’den getirttiği kırmızı mermerden yapıldığı düşüncesine ön ayak olduğu gibi, muğlak bir geçmişe yapılan bu atıflar, Aleksios’un hüküm sürdüğü imparatorluğun kadimliğini göstermeye yaramaktadır.¹¹⁹ Porfir Oda’nın Konstantinos tarafından kuruluşu efsanesi en azından, daha erken bir *yenilenme* dönemi olan X. yüzyıldan kalmadır.¹²⁰ İronik bir şekilde, Anna’nın muğlak, ama saygın bir geçmişe oturduğu kurumlar (ya da onlarla ilgili efsaneler) X. yüzyıldan daha erken bir tarihte oluşturulmuş olmayabilir.¹²¹

Bazen edebî olan ve sıklıkla belirsiz bir geçmiş algısı fikri, Anna’nın, Kral Pyrrhos zamanından sonra şehrin Amphion ve Zethos tarafından yeniden inşasını doğrulayan Draç’taki yazıtları anlatmasıyla pekiştirilmektedir.¹²² Buckler bu anakronizmden dehşete kapılıyor ve bunu Anna’ya atfetmenin zor olduğuna karar veriyor.¹²³ Yine Anna’nın eleştiri kabiliyetini askıya alması ile birlikte zamanın akışının getirdiği değişimler hakkında Anna ve Kinnamos’un bilgileri ve bakış açılarının göstergesi de vardır. Her iki durumda da bu, mekânlar ve yerleşim yerleri ile bağlantılıdır. Anna, bir ziyarette kendisinin de gördüğü Makedonyalı Philip tarafından değil, Romalılar tarafından inşa edilen, Philippopolis şehrinin yıkık kalıntılarından bahsediyor.¹²⁴ Kinnamos, Dorylaion’da Türk saldırıları zirveye ulaşmadan önce *Kaisar* Melissenos tarafından yaptırılan güzel konutlar, kalabalık köyler ve kamu tesislerini barındıran şehrin uğradığı değişimi anlatıyor.¹²⁵ Kinnamos burada, yazdığı zamandan sadece bir asır önce olan geçmişi anımsatsa da yine de değişime olan ilgisini gösteriyor.

Böylece, aynı yazarlar gerçek bir geçmişin daha kusursuz algısıyla aynı anda geçmişten cımbızlanmış figürleri, azametini bulanık bir zeminini

¹¹⁸ Aynı eser, I, s. 76.25-77.3; III, s. 74.11-24.

¹¹⁹ Aynı eser, II, s. 90.7-19.

¹²⁰ J. Shepard’ın görüşlerine bkz. ‘Information, Disinformation and Delay in Byzantine Diplomacy’, *Byzantinische Forschungen*, 10 (1985), s. 233-93, burada s. 239-40.

¹²¹ Bildiğim kadarıyla, Aya Sofya’daki Prosphygion’a daha eski bir gönderme yoktur, ama ‘bronz eller’ Konstantinopolis’e gelen bir X. yüzyıl Arap seyyahı tarafından anılır. Kaynaklar ve bahisler için bkz. A. Berger, *Untersuchungen zu den Patria Konstantinupoleos*, Poikila Byzantina 8 (Bonn, 1988), s. 340. Elbette ki bu, ‘kurum’un X. yüzyıl kökenli olduğunu kanıtlamaz.

¹²² Ed. Leib, I, s. 142.5-13.

¹²³ G. Buckler, *Anna Comnena: A Study* (Oxford, 1968), s. 200.

¹²⁴ Ed. Leib, III, s. 178.11-22.

¹²⁵ Ed. Meineke, s. 294.12-295.5. çev. Brand, s. 220.

sunuyorlar. Bu, Khoniates'in yaptığı geçmiş kullanımının tam tersidir. Onun anlatısında geçmiş dönemler birbirinden pek ayrışmaz ve çağdaş imparatorlarla, özellikle I. Manuel ve II. Isaakios (1185-1195) aleyhine bir karşılaştırmayı vurgulamaya hizmet eder. Khoniates, tam da Anna ve Kinnamos'un övgüye değer bulduğu imparatorluk tutumu yönlerini sorgulamaya değer görür. Bu tutum Khoniates için 'Şanı büyük olan ve sınırları sadece denizden denize değil, doğu ufkundan Herkül Sütunlarına kadar uzanan imparatorları taklit etme arzusu', bir 'vakitsiz şan sevdası' idi.¹²⁶ II. Isaakios, kendini 'Hıristiyan İmparatorların ilki ve en güçlüsü' Büyük Konstantinos ile kıyaslayıp kutsal hazineleri kendi kullanımı için ayırdığında Konstantinos'un bunu neden yaptığını, 'yani Haçtan kaynaklanan Tebliği Helenler için ilahî bir güç olarak ilân etmesini' kasten göz ardı etti.¹²⁷ 1181'deki Aya Sofya 'kuşatması' Khoniates'e, 'eski zamanlarda Kudüs'ü kuşatan' ve 'tapınağını koruduğu Tanrı'yı tanımamasına rağmen' Süleyman Tapınağı'nı kurtarma çabalarıyla kendini tanıtan Roma komutanı Titus'u hatırlatma fırsatı sağladı.¹²⁸ İlahi Hikmet Kilisesi'nin mevcut kuşatmacıları için bunlar söylenemezdi. Her durumda, Khoniates için şimdiki zaman geçmişe göre bir gerilemedir.

Anna, Kinnamos ve Khoniates'ten alınan bu örnekler, imparatorluk yanlısı tarihçiler ve yenilenme fikrini (Zonaras ile birlikte) en çok eleştiren XII. yüzyıl sesi olan Khoniates arasında geçmişin kullanımında açık bir ayrım göstermektedir. İmparatorluk Roma'sına yönelik özlem, üç klasik tarihçide de kronikçilerden daha güçlüdür ve [bu özlem] yazdıkları edebî üslubun bir işlevi olabilir.

Helenizm Retoriği¹²⁹

(Paul Magdalino)

Elizabeth Jeffreys, Bizans vakanüvisleri ve Eskiçağ tarihi üzerine öncü çalışmasında, kendi dil ve edebiyatlarının türediği medeniyet olduğu halde, bu tarihçilerin klasik Yunan tarihinden neredeyse hiç bahsetmedikleri yönündeki merak uyandırıcı ve temel gerçeğe dikkat çekti.¹³⁰ Eski

¹²⁶ Ed. Van Dieten, s. 160.25-126.29. 1169 yılında Mısır'a yönelik Haçlı-Bizans ortak seferine göndermeler ile. Bu bölüm için ayrıca bkz. Magdalino, 'The Phenomenon of Manuel I Komnenos', s. 177.

¹²⁷ Ed. Van Dieten, s. 143.83-144.95. Bkz. Magdalino and Nelson, (dn. 17'de olduğu gibi) s. 179-180.

¹²⁸ Ed. Van Dieten, s. 241.75-87.

¹²⁹ Aşağıdaki çalışma, bir önceki makalede ifade edilen görüşleri düzeltir ve detaylandırır, 'Hellenism and Nationalism in Byzantium', ed. Magdalino, *Tradition and Transformation in Medieval Byzantium*, no. xiv.

¹³⁰ Jeffreys, 'The Attitudes', (yukarıda dn.11'e bkz.), muhtelif yerlerde, özellikle s. 206 vd.

Yunanların diğer çağdaş eserlerde iyi anılarak yer almaya başladığı göz önüne alındığında, Jeffreys'in gözlemlediği gibi, bu ihmal, özellikle XII. yüzyıl tarihçilerinde çarpıcıdır. Helenizm'in Paganlık ile eş anlamlı olduğu ve Helen sıfatının bırakın müspet anlamı, nadiren önyargısız kullanıldığı beş asırdan sonra Bizanslı aydınlar artık yeri geldikçe kendilerine Helen demeye hazırdılar. Aynı zamanda, eski Yunanları bir dizi güzel özelliğin örneği olarak yüceltmeye başlamışlardı: Mertlik, insanlık, medeni ve yasalara saygılı davranış, sağduyu, mantık ve herşeyden önce asillik.¹³¹ Hatta eski Atina için duyulan özleme tutulmaya bile başlamışlardı. Bu değişimlerin yolu, IX. yüzyıldaki klasik çalışmalardaki canlanmayla hazırlanmıştı ve değişimlere rağmen geleneksel, olumsuz tutum hüküm sürmeye devam etti. Bununla birlikte, Helenizm'in ilk olarak XII. yüzyılda açıkça ortaya çıktığı ve ne kadar küçük ölçekli olursa olsun onun eski haline döndürülmesinin, varlığı Helenik yanılığının bastırılmasına dayanan bir toplum için önemli bir başlangıç olduğu makul bir şekilde ileri sürülebilir. Bizanslılar kültürel ve -denilebilir ki - millî kimliklerine yeni bir boyut kattılar. Öyleyse neden bunu tarihlerine yazmadılar?

Bariz cevap, Daniel'in Dört Krallığı'ndan biri olmadığı için eski Yunan'ın tarihî üsluba uymadığıdır. Bununla birlikte, insan bundan daha fazlası olduğunu, Bizanslı tarihçiler klasik Yunan'ın kısaltılmış tarihini dahil etmek isteselerdi, bunu Büyük İskender'in arka zemin olarak ya da Pers tarihine tali bir anlatı olarak verebileceklerini düşünmeden edemiyor. Bizanslı tarihçilerin Kudüs ve Roma'yı saydıkları gibi Atina'yı kendi tarihlerinin bir parçası olarak saymadıkları konusunda Elizabeth Jeffreys'e katılmamak zordur. Bu nedenle Helenizm'i her nedense tarihdışı olarak mı düşünmüşler ve eğer öyleyse, onların, bunu eski haline döndürmesi, geçmişin anlamlı bir algısını kapsıyor muydu, soruları ortaya çıkmaktadır.

Elizabeth Jeffreys, eski Yunan dünyasının Bizans tarih tasavvurunda gerçekten bir kör nokta olduğu fikrini kabul ediyor. Konstantinos Manasses ile ilgili yazarken, onun eski Yunan meselelerini ihmalini, aşikâr olan 'ölçütleri ilk olarak M.Ö. V ve M.Ö. IV. yüzyıl Yunan yazarları tarafından belirlenen kusursuz bir Attika duruluğu' hususundaki edebî iddiası ile

¹³¹ Theophylact of Ochrid, ed. P. Gautier, *Theophylacte d'Achrida: Discours, traités, poésies* (Selanik, 1980), s. 137; Theodore Prodromos, Migne, *Patrologia Graeca*'nın içinde (bundan sonra PG) s. 133, sütun 1317-18; Constantine Manasses. ed. O. Mazal, *Der Roman des Konstantinos Manasses* (dn. 29'da olduğu gibi) s. 170; aynı yazar, ed. K. Horna, *Wiener Studien* 28 (1906), s. 173; Eustathios of Thessalonica, ed. T.L.F. Tafel, *Eustathii Opuscula* (Frankfurt, 1832; Amsterdam 1964'da yeniden basıldı), s. 66, aynı yazar, ed. W. Regel, *Fontes rerum byzantinarum*, I, (St. Petersburg, 1892; Leipzig, 1982'de yeniden basıldı), s. 65; aynı yazar, ed. P. Wirth, *Byzantion* 36 (1966), s. 277.

karşılaştırıyor ve ‘Manasses burada kültürel mirasının kökeni hakkında tam bir merak eksikliği gösteriyor’ sonucuna varıyor. O, ne putperestlikleri ne de siyasi çoğulculukları ve cumhuriyetçilikleri için zamanları olduğundan Manasses gibi tarihçilerin eski Yunan’ı önemsemediği açıklamasını ileri sürüyor. Onlar ve okuyucuları sadece monarşiler ve imparatorluklar açısından düşünebilirlerdi. “XII. yüzyıl Bizans İmparatorluğu dünyasının odağından bakıldığında Atina ya da erken Cumhuriyet Roma’sı gibi bir şehir devleti, yetkilileri ve boyutu geçiçi bir idari düzeni temsil eder.”¹³² Bunun anlamı Bizanslıların antik Helenizm’i kültürel bir paket olarak kabul edemediği ve hatta algılayamadığı, ancak sadece ambalajda gözlerinin olduğudur. Diğer bir deyişle, konu Bizans Helenizmi’nin tamamen edebî bir taklit meselesi olduğu şu anki geleneksel kabüle geliyor. Bu görüşe göre, Bizanslılar kendilerini Helenler olarak adlandırdıklarında edebî bir tavra giriyor ve imparatorluğun komşularının, beş yüz ya da bin yıl önce aynı bölgede yaşayan halkların isimleriyle adlandırıldıkları bir geleneğin mantığını izliyorlardı. Ya da mimariden bir benzetme yaparsak, Bizans’a özgülüğü şüphesiz olan bir yapıyı donatmak için erken Hıristiyan yapılarının kalıntılarıyla birlikte, klasik heykel parçalarının yeniden kullanılmasının edebî eşdeğerini yapıyorlardı.¹³³

Bizans Helenizm’i konusundaki bu yaygın inanış kabul görse bile geçmiş ile gelecek arasındaki ilişki aydınlatılmalıdır. Bizans Helenizmi açık olarak ve bizim zevkimize göre, fena halde taklitçi ve anakroniktir. Ama gene de kesinlikle açık olmayan şey ve de modern araştırmacıların da açıklamadıkları şey, bu anakronizmin kendiliğinden mi yoksa kasten mi ve bu taklidin ustalıklı mı yoksa safiyane mi yapıldığıydı. Eğer Bizanslıların Helen mirasları ile ilgili bir sorunları varsa, bu çok tarafsız oldukları için mi, yoksa yeterince tarafsız olmadıkları için miydi?

Hiç şüphe yok ki XII. yüzyıl Bizanslılarının eski uygarlıklara ve kendilerini eski Yunan dünyasından ayıran mesafeye güçlü bir duyarlılıkları vardı. Bu, özellikle 1182’den 1205’e kadar Atina Başpiskoposu olan Mikhael Khoniates’in eserlerinde en iyi ifadesine ulaşan antik Atina’ya yönelik özlem söyleminden anlaşılır. Nutuklarının ve mektuplarının on yedisinde, Mikhael klasik Atina’nın görkemini eski hâlinin anısını sadece manzara, birkaç yer adı ve birkaç kutsal kalıntı ile koruduğunu söylediği

¹³² Jeffreys, ‘*The Attitudes*’, s. 207.

¹³³ Özellikle Atina’daki ‘little Metropolis’ olarak bilinen kiliseye bkz. K. Michel & A. Struck, ‘Die mittelbyzantinischen Kirchen Athens’, ve P. Steiner, ‘Antike Skulpturen an der Panagia Gorgoepikoos zu Athen’, *Mitteilungen des Kaiserlichen Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung*, 31 (1906), s. 279-324, 325-341.

şimdiki şehrin sefilliği ile karşılaştırıyor.¹³⁴ Darius ve Kserkses'in başarısızlığa uğradığı yerde, zaman, vergi tahsildarı ve korsanlık başarıya ulaşmıştı. Hatta şimdi Atina bir şehir gibi bile görünmüyordu; ilmin ocağı, atalarının erdemlerini anlamaya başlayamayacak kaba köylülerin düzensiz olarak oturduğu bir yarı çöl haline gelmişti. Tabii ki, bu duyguların yinelenildiği ustalıkta epey klişe motif var ve Mikhael'in bunları dile getirme maksadı antiküryenizm ile değil, genellikle din adamlığı ile ilgilidir. Bir vaiz olarak, yerel halkın gururuna hitap ediyor; sürüsünün ve kilisesinin maddi çıkarlarının savunucusu olarak, görüştüğü devlet görevlilerinden sempati umuyordu. Bir piskopos olarak, Atina'nın başına gelen en önemli şeyin Parthenon'un Meryem Ana Kilisesi'ne dönüştürülmesi olduğunu unutamıyor -ve dış kısmı süsleyen meşhur heykellerden bir kez olsun bahsetmiyordu.

Bütün bunlara karşın, Khoniates'in antik şehrin yitip gitmesinden gerçekten üzüntü duyduğuna dair işaretler vardır. Bir mektupta, eski Atinalıları Konstantinopolis'in çağdaş sakinleriyle müspet bir şekilde karşılaştırmaktadır¹³⁵ ve onun adına tercüme edilen bir şiirdeki ifadelere inanacak olursak, gerçekten Atina'nın tüm eski ihtişamıyla yeniden inşasının resmedilmesi için sipariş vermiştir.¹³⁶ Mikhael Khoniates'in klasik dönem özleminin içten olup olmaması konunun dışındadır: Konu onun verimli bir şekilde karşılık bulacağını beklemesidir. Kendisinin de itiraf ettiği gibi, cemaati söz konusu olduğunda ne yazık ki yanılmıştı -putperest atalarının erdemlerini aşmak için onları cesaretlendirdiği açılış vaazında, onlara tesir etmedi.¹³⁷ Ancak onunla aynı edebî eğitime sahip diğer kilise üyeleri ve imparatorluk bürokrasisine hitap ederken daha anlayışlı bir dinleyici bulabilirdi. Sonuçta Eski Atina'nın zenginliği için denize bağımlılıkta şimdiki Konstantinopolis'e benzediğini ona söyleyen bir imparatorluk görevlisiydi.¹³⁸ Mikhael'in özlem söylemi, daha az gelişmiş olsa da benzer bir zemine dayalı diğer XII. yüzyıl metinlerindeki yorumlarda görülmelidir. Bu tarz yorumların bazıları Selanik Başpiskoposu olup, bu şehre gitmeden önce Mikhael'in Konstantinopolis'teki hocası olan, büyük Homeros

¹³⁴ Ed. Sp. Lampros, *Μιχαήλ Ακομινάτου τοῦ Χωνιάτου τὰ σωζόμενα*, 2 Cilt (Atina, 1879-80; Groningen, 1968'de yeniden basıldı), özellikle I, s. 93 vd., 146-9, 150 vd., 156 vd., 211-2, 268, 312 vd., 324 vd.; II, s.11-13, 26-7, 43, 81, 87, 102-3, Krş. K.M. Setton, 'Athens in the later Twelfth Century', *Speculum*, 19 (1944), s.179-208 [aynı yazarın adıyla yeniden basıldı; *Athens in the Middle Ages* (Londra 1975)]: J. Herrin, 'Realities of Byzantine Provincial Government: Hellas and Peloponnesos, 1180-1205', *Dumbarton Oaks Papers*, 29 (1975), s. 253-84.

¹³⁵ Çeviri ve kaynaklar için yukarı bkz. P.X.

¹³⁶ Ed. Lampros, II, s. 82-3; krş. Magdalino, 'Hellenism', s. 14-15.

¹³⁷ Ed. Lampros, I, s. 124-5.

¹³⁸ Aynı eser, II, s. 99.

eleştirme Eustathios'un eserlerinde görülür.¹³⁹ Eustathios'un hocası, Niholas tarafından 1150 yılı civarında yazılan, daha yayınlanmamış eserde¹⁴⁰ ve Efes Başpiskoposu tarafından 1155 yılı civarında Atina'lı meslektaşına yazılan, eski ve çağdaş Atina arasındaki karşıtlık üzerine ince bazı övgüler içeren, abartılı bir mektupta dikkate değer bir bölüm görülür.¹⁴¹ III. Innocens'in Latin Başpiskoposu'na (1206) tanıdığı ayrıcalık ile giriş yaptığı Atina'nın süslü methiyesi şimdi kayıp olan 1150'nin imparatorluk *khrysobullosundan* türetilmiş olabilir.¹⁴² Mikhael Khoniates açıkça yerleşmiş, ancak *yakın zamanda* kurulmuş bir motif üzerine inşa ediyordu. Daha önceki literatürde öngörülen Atina klişesini karşılaştırmak öğreticidir. VIII. yüzyıl azizi Surozhlu Stephenos'un IX. yy'a tarihlendirilen hayatında rivayet edildiğine göre, aziz, Meryem Ana Kilisesi'nde ibadet etmek amacıyla Atina'yı ziyaret eder ve orada yerel filozof ve hatiplerle tartışmalarda bulunduktan sonra Konstantinopolis'e döner.¹⁴³ Filozoflar ve hatipler tamamen hayal ürünü olmalı, ama Atina'nın hâlen sahip olduğu itibarı gözler önüne seriyorlar. X. yüzyıl şairi Ioannes Geometres, Konstantinopolis'in bilimin başkenti olarak Atina'nın yerini aldığı gerçeğinden gayet böbürlenerek bahseder.¹⁴⁴ Mikhael Psellos'un XI. yüzyıldaki mektuplarıyla, duygusal antiküryenizmin işaretlerini görmeye

¹³⁹ İlyada hakkındaki yorumları için aşağıda dn. 163-4'de bahsedilen bölümlere ve Nicholas Hagiotheodorites'in ölümü üzerine konuşması için bkz. *Codex Scorialensis graecus*, Y-II-10, varak 34, ön yüz. Her ne kadar Kazhdan tarafından öne sürülen kronolojinin dikkatle ele alınması gerekse de genel olarak Eustathios hakkında bkz. Kazhdan and Franklin, *Studies* (dn. 38'de olduğu gibi), s. 115-95.

¹⁴⁰ *Scor.gr.* Y-II-10, varak 336 ön-arka yüzler, kısmi çevirisi; Magdalino, 'Hellenism', s. 14.

¹⁴¹ George Tornikes, ed. J. Darrouzès, *Georges et Démétrios Tornikés: Lettres et Discours* (Paris, 1970), s. 205-7.

¹⁴² Migne, *Patrologia Latina*, s. 215, sütun 1559-62; krş. M. Barber, 'Western Attitudes to Frankish Greece in the Thirteenth Century', *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*, ed. B. Arbel, B. Hamilton, D. Jacoby (Londra 1989), s. 112. Uzun retorik giriş III. Innocent'in *Havariler Tarihi* içinde oldukça istinaî görünüyor, ki bu Papa'nın tasdiklemesinin istendiği *Havariler Tarihleri*'nden biri vasıtasıyla harekete geçirilmiş olabileceğini düşündürmektedir. İmparator I. Manuel, 1148'de imparatorluğun tüm piskoposları için şahsî piskoposluklara yönelik bir dizi beratın izlediği, genel bir imtiyaz çıkardı. Bunlar, herhangi bir Bizans imparatoru tarafından kiliseye verilen en geniş kapsamlı imtiyazları oluşturdu: Bkz. N. Svoronos, 'Les privilèges de l'Église à l'époque des Comnènes es: un rescrit inédit de Manuel 1er Comnène', *Travaux et mémoires*, (1965), s. 360 vd. [aynı yazarın adıyla yeniden basıldı, *Études sur l'organisation intérieure, la société et l'économie de l'empire byzantin* (Londra 1973)]. Bu yüzden Manuel'in bir imparatorluk *khrysobullosu* kesin olarak, Atina'nın Latin Başpiskoposu'nun Papa'ya sunduğu belgeler arasında yer aldı.

¹⁴³ Ed. V. Vasilievsky, *Russko-vizantiiskija izsledovaniia* (St Petersburg, 1983), s. 75: krş. R. Browning, 'Athens in the "Dark Age"' *Culture and History: Essays presented to Jack Lindsay*, ed. B. Smith (Sidney, 1984), s. 300 (aynı yazarın adıyla yeniden basıldı; *History, Language and Literacy in the Byzantine World* (Northampton, 1989)]

¹⁴⁴ Migne, *PG*, s. 108, sütun 950-51.

başlıyoruz: Yunanistan'da yazıştığı birine 'heykellerle ilgili' bir talebi hakkındaki mektubunda; Atina'nın eğitilmiş kişileri cezbediği ve onlara ilham verdiği gerçeğine dikkat çekilerek, Yunanistan'ın ihtişamından geriye kalanların 'kutsal abidelerin birkaç sütunu, terkedilmiş harabeler' olduğu gözlemleniyor.¹⁴⁵ Fakat, ancak XII. yüzyılda bahsettiğimiz yazarlar ile Atina'nın çöküşü teslim edilmiş ve müteessir olunmuştur. Bu değişen algıda, sadece Konstantinopolis'teki klasik çalışmalardaki gelişimi ve artan güveni görmüyoruz, aynı zamanda hep var olan Atina algısından, onun ölümünün muzaffer bir anmasına ve nihayetinde onun kurtarmayı denemeye degebilecek, kayıp bir dünya olduğunun anlaşılmasına dönüşen bir Atina algısını görüyoruz.

Mikhael Khoniates'in eski Atina'ya yönelik karşılıksız aşkı, XII. yüzyıl yazarları tarafından açığa vurulan, daha kapsamlı bir eski uygarlık bilincinin aşırı tezahürüydü. Mikhael'in eğitiminde biçimlendirici etkiye sahip biri olarak tanıdığımız Selanikli Eustathios burada iyi bir örnektir. Eustathios, iki yüzlülüğü kınadığı bir vaazında bunu aşama aşama trajediden hicve ve komediye ve oradan da kendi zamanında, özellikle Selanikli keşişler arasında yaygın olarak oynanan aldatıcı rol yapma oyunları ile bozulan asil drama sanatının en son aşaması olarak tasvir etmiştir.¹⁴⁶ Kilisenin babalardan miras olarak aldığı antik tiyatrunun geleneksel reddini yinelemenin tersine, Eustathios adeta bu kurumun kaybında dolayı kendi kuşağının daha zayıf ve güçsüz olduğunu ve gene de antik drama yazarlarının eserleri okunarak bir nebze fayda sağlanabileceğini ima ediyor gibi görünmektedir.¹⁴⁷ Eski uygarlıkların taklit edilemez büyüklüğüne ilişkin bu görüş, Eustathios'un Hıristiyanlığın geçmişine karşı tutumunda da bulunmaktadır. Eustathios vaazlarında, büyük çilecilerin ve mübarek budalaların eski zamanlarda yaşadığını, günümüzde yaşamalarının ise mümkün olmadığını açıkça belirtiyor.¹⁴⁸ Kahramanca bir altın çağdan bir gerilemeye yönelik bu algı, Hıristiyan bir tarih düzenine uydurulabilirse de resmi düşüncenin zaferciliği ile çelişen bir algıdır.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Bkz. K. Sathas, *Bibliotheca graeca medii aevi*, V, (Paris, 1876), s. 268, 384; G. Weiss, *Oströmische Beamte im Spiegel der Schriften des Michael Psellos*, *Miscellanea Byzantina Monacensia* 16 (Münih, 1973), s. 280-81; P. Gautier, 'Quelques lettres de Psellos inédites ou déjà éditées', *Revue des Études Byzantines*, 44 (1986), s. 163.

¹⁴⁶ Ed. Tafel, *Eustathii opuscula*, s. 88-98.

¹⁴⁷ Tiyatroya ait yazılı eserlere yönelik çağdaş ilgi yoğun ve sıkça 'gerçek' tiyatro yerini alarak ifadesini buldu: Bkz. Mullett, 'Aristocracy and Patronage' (yukarıda dn. 6'da anılan); Macrides, 'Poetic Justice' (dn. 3 7'de olduğu gibi), s. 137-168.

¹⁴⁸ Ed. Tafel, *Eustathii opuscula*, s. 97, 253; krş. P. Magdalino, 'The Byzantine Holy Man in the Twelfth Century' (dn. 103'de olduğu gibi), s. 51-66.

¹⁴⁹ Aşağı, dn.185'e bkz.

Şimdiye kadar incelenen bulgular XII. yüzyıl Bizans eskiçağ algısının, somut bir tarihî uyum ve derinlik düşüncesi olmaksızın, aslında ussal, edebî ve belirsiz olduğu izlenimi verebilir. Ancak, görünen o ki Mikhael Khoniates, eski Atina'nın maddî kalıntılarından etkilenmiş ve elbette tarihî hayal gücü gerektiren görsel bir yeniden yapılandırma girişiminde bulunmuştur. Diğer yazarlardan, eski şehirlerin kalıntılarının kayıp bir dünya düşüncesini ortaya çıkarmalarına yardımcı olduğu anlaşılmaktadır. Burada kanıtlar XII. yy'dan biraz daha erken, Mikhael Psellos'un mektuplarında¹⁵⁰ ve Mikhael Attaleiates'in Kyzikos'taki Yunan tapınağına dair kısa değerlendirmesinde başlar.¹⁵¹ Eski kalıntıların Hildebert'in *Roma Üzerine* şiiriyle kıyaslanabilecek gerçekten dokunaklı bir takdiri için Theodoros Laskaris'in Bergama kalıntıları üzerine ünlü mektubunu yazdığı zamana, XIII. yüzyıl ortalarına kadar beklemek zorundayız.¹⁵² Ancak dikkate değer bazı XII. yüzyıl atıfları vardır: Anna Komnene tarafından şahsen gördüğünü söylediği Philippopolis kalıntılarına;¹⁵³ Ioannes Phokas tarafından Antakya'nın dış görünüşüne¹⁵⁴ ve yazarın Iustiniana Prima ile özdeşleştirmek istediği, Velvuzd kasabasındaki antik kalıntılardaki anonim bir metin aracılığıyla, arkeolojik kanıtların yardımıyla bir bölgeyi bulmaya çalışan erken bir girişim; her ne kadar bilgisiz bir girişim olsa da.¹⁵⁵

Bu son örneğin gösterdiği üzere, XII. yüzyıl Bizanslıları yazıtlarla pek fazla uğraşmadılar, ancak tarihleri okudular ve arşivleri, özellikle de patrikliğin Konstantinopolis Büyük Kilisesi'deki arşivini incelediler.¹⁵⁶ Kronikleri ve arşivleri sayesinde, zaman çizelgesinde eski Yunan tarihinin nereye yerleştirileceği hakkında oldukça iyi fikirleri vardı. Bu nedenle, XII. yüzyıl dünya kronikçilerinin en az klasik üslupta yazan ve en teolojik olanı Mikhael Glykas, Sophokles, Heraklitos, Anaksagoras, Pythagoras, Thukydides, Euripides, Herodotos, Empedokles, Diogenes, Hippokrates, Platon ve Aristoteles'in hepsinin Pers kralı Uzun-kollu Artakserkses döneminde -çoğunda elli yıldan fazla bir şaşma yoktur- yaşadığını kaydetmiştir.¹⁵⁷ Başka bir deyişle, Hristiyan eskiçağı anlayışı, Helen

¹⁵⁰ Yukarı dn. 145'e bkz.

¹⁵¹ Historia, ed. I. Bekker (Bonn, 1853), s. 90.

¹⁵² Theodore Lascaris, *Epistulae CCXVII*, ed. N. Festa (Floransa, 1898), s. 107-8; kısmî çeviri; C. Mango, *The Art of the Byzantine Empire, 312-1453: Sources and Documents* (Englewood Cliffs, N.J., 1972), s. 245.

¹⁵³ Yukarı dn. 124'e bkz.

¹⁵⁴ Migne, *PG*, 133, sütun 928-29; çev. A. Stewart, *The Pilgrimage of Joannes Phocas in the Holy Land, Palestine Pigrims*, Text Society (Londra, 1896), 6 vd.

¹⁵⁵ Ed. Prinzing, 'Entstehung und Rezeption' (dn.15'te olduğu gibi), s. 277.

¹⁵⁶ Bkz. Anselm of Havelberg, Migne, *PL*, 188, sütun 1223; Theodore Balsamon, Rhalles-Potles, *Syntagma*, II (dn. 46'da olduğu gibi), s. 300-1.

¹⁵⁷ Michael Glykas, *Chronicle*, s. 376.

eskiçağı anlayışına katkı sağlamıştır. XII. yüzyılda, eski Hıristiyan uygarlığına ilişkin araştırmalar özellikle dinî ihtilaflar vesilesiyle teşvik edildi. Konstantinopolis Kilisesi'nin Apolojistler ve Kanonistleri, gerek Papalığın iddialarına karşı koyma ve gerekse de kendi kurallarını güncelleştirme girişimlerinde tarihî görecelik -Roma'nın hâlâ imparatorluk başkenti ve putperestlerin hâlâ yaygın olduğu ilk kilise konsilleri zamanlarında 'işlerin farklı olduğu'- görüşünden çok yararlandılar. Geçmişin bu dinî algısı tam olarak, Eustathios'un çağdaşı olan Theodoros Balsamon'un kilise kanonlarına ilişkin yorumlarında şekillendi.¹⁵⁸ Balsamon, daha önce hem tarihçi hem de kilise hukukçusu olarak karşılaştığımız selefi Ioannes Zonaras'a şükran borçluydu. Gördüğümüz üzere, Zonaras eski Roma'nın cumhuriyet yapısı hakkında sağlıklı ve olumlu bir kavrayışa sahipti. Tek başına bu, XII. yüzyıl Bizanslılarının antik kent devletlerinin kurumlarını ve ölçülerini anlamakta yetersiz oldukları düşüncesi üzerine şüphe uyandırmalıdır.

Doğrusu, bu fikri yalanlayacak başka bulgular da vardır. İki XII. yüzyıl kaynağı eskiçağın 'karma politik sistemini' müspet biçimde idealize eder ve kendi zamanlarına uygular. Theodoros Prodromos'un hocası Stephen Skylitzes 1121 yılında Aristoteles'in *Rhetorika*'sı üzerine bir açıklama yazmıştır:

'En iyi devlet', yani monarşi, demokrasi ve aristokrasinin bileşimi olan krallıktır (*basileia*). Çünkü *basileus* hüküm sürer, ancak bilge oldukları ve faydalı önerilerde buldukları için en iyi adamlar onun yanı sıra idare eder. Ancak demokrasi de görülmektedir: Belli bir (anayasal) düzen (*taksis*) şehrin valisini (*eparkhos*) çevreler ve şehri yönetir.¹⁵⁹

Son ifade, yazarın çağdaş Konstantinopolis'i düşündüğünü açıkça gösteriyor. Sezgisi daha güçlü olan Eustathios daha iyi bir örnek bulmuştur. Eustathios, dikkate değer bir pasajda Tanrı'nın insanoğlu üzerindeki hâkimiyetini karma bir siyasî yapı olarak tasvir ederek başlıyor; ondan sonra bu idare biçiminin gölgesini muhafaza eden tek çağdaş topluluğun Venedik şehri olduğunu yazarak devam ediyor. XV. yüzyıl İtalyan hümanistlerinin Venedik'i tam olarak aynı nedenden ötürü methettiklerini göz önüne aldığımızda, XII. yüzyıl Bizans'ının Rönesans'ın 'sivil hümanizm'i için esas

¹⁵⁸ Bkz. Macrides, 'Twelfth-Century Canonists' (yukarıda dn. 68'de anılan).

¹⁵⁹ Ed. H. Rabe, *Commentaria in Aristotelem Graeca*, XXI/2 (Berlin, 1896), s. 269; krş. W. Wolska-Conus, 'À propos des *scolies* de Stéphanos à la *Rhétorique* de Aristote: l'auteur, l'oeuvre, le milieu', *Actes du XIVe Congrès International des Études Byzantines*, III, (Bükreş, 1976), s. 599-606.

olan klasik geçmiş algısını önceden gördüğünü farkederiz.¹⁶⁰

Elbette bu bölüm, Eustathios'un kendi zamanının imparatorlarına, özellikle Manuel'e, aşırı övgü yağdırdığı methiyenin hacmi yanında gölgede kalmıştır. Vaazları bile, 'kutsal imparator'u örnek bir insan olarak gösteren hükümet propagandası ile süslenmişti.¹⁶¹ Homeros'un, onun ve çoğu Bizanslının gözde antik Yunan yazarı olması kesinlikle tesadüf değildir.¹⁶² Homerik dünyanın sarayları ve kaleleri Bizans yaşamına bazı açılardan Thukydides ve Demosthenes'in klasik *şehir devletlerinden* daha yakındı. Eustathios, İlyada hakkındaki büyük değerlendirmesinde, Odysseus'un 'bir kraldan fazlası iyi birşey değildir' (2.204) şeklindeki ifadesini destekliyor ve monarşinin demokrasi ve aristokrasiye üstünlüğü üzerine uzun bir tartışma başlatıyor: 'Bu kraliyet idaresi tarihin efsanevi büyük güçlerini kurmuştur: Perslerin, Hintlilerin, Romalıların. Ve hiçbir yönetim şekli asla kraliyette olduğu gibi, böylesine büyük sayılmadı.' Ardından ilginç ve keyfi bir vasıf ekliyor:

Ozanın Odysseus'u diğer siyasi yapıları reddetmeden monarşiyi onaylayarak iyi yaptı, ama cevherin en iyi biçimini seçerek... Çünkü 'bir kraldan fazlası iyi birşey değildir' demek çok kişinin yasal yönetimi kötüdür demek değildir. Zaten iyi olmayan şey illaki kötü değildir. Ne demokrasi ne de aristokrasinin kötü birşey olduğu, demokratik ve aristokratik idare altında oldukça başarılı olan pek çok şehirden bellidir.¹⁶³

Kayda değer biçimde, Eustathios filolojik olmayan konulardan çok nadiren sapıyor. Böyle yaptığı bir başka dikkate değer olay Homeros'un Gemi Kataloğu'nda Atinalıları bahis konusu ettiği zamandır (2.546 vd.). Atina, Troya'ya karşı sadece elli gemi gönderdi, 'fakat Atinalılar sonraki zamanlarda gemileri bakımından öyle iyi durumdaydılar ki uzun yıllar boyunca güneşin altındaki en iyi deniz savaşçılarıydılar ve denizlere hükmettiler' diye yazar. Eskiçağlarda Atina'nın şöhreti böyle bir şeydi ki Atina'nın 'Yunanistan'ın Müzesi', 'Yunanistan'ın Yunanistanı', 'Yunanistan'ın ocağı ve karargâhı' diye adlandırıldığını yazarak devam eder. Eustathios, Homeros'un Atina'yı 'Erekhtheus'un nahiyesi (*dēmos*)' olarak tanımladığı şiirsel varyasyon hakkında değerlendirme yaparken şunları

¹⁶⁰ Migne, *PG*, 136, sütun 717; Magdalino, 'Kaiserkritik' (dn. 13'de olduğu gibi), s. 344-45 (*Tradition and Transformation*'da yeniden basıldı).

¹⁶¹ Ed. Tafel, *Eustathii opuscula*, s. 86-87, 196; Scor. gr. Y-II-10, varak 42 arka yüz vd., 367 ön yüz-68 ön yüz.

¹⁶² Bkz. R. Browning, 'Homer in Byzantium', *Viator*, 8 (1975), s. 15-33 (aynı yazarın adıyla yeniden basıldı; *Studies on Byzantine History, Literature and Education* (Londra, 1977)).

¹⁶³ Ed. M.H.A.L.H. van der Valk, *Eustathii archiepiscopi Thessalonicensis commentarii ad Homeri, Iliadem pertinentes*, I, (Leiden, 1971), s. 308-9.

ekliyor:

Atinalıların özel bir zevk aldıkları demokrasinin niteliklerini vurguladığı görülüyor. Tarihler her türlü idareyi denediklerini söylüyor. Çünkü onlar krallar tarafından idare edildiler ve demokrasiye döndüler, sonra zorbalardan idare edildiler ve daha sonrasında oligarşi dönemine girdiler. Ancak demokrasi onlara diğer idare biçimlerinden daha değerli olarak galip geldi.¹⁶⁴

Eustathios, Mikhael Khoniates'in katıldığı derslerin içeriğini temsil etme ihtimali yüksek olan bu bölümde, kendisi ve çağdaşlarının takdir ettiği demokrasinin, nasıl Atina'nın büyüklüğünün ayrılmaz bir parçası olduğunu bildiğini ve kabul ettiğini açıkça gösteriyor.

XII. yüzyıl Bizanslılarının tarihi bir olgu olarak bilgili ve mesafeli bir eski Yunanistan algısına sahip olduklarını kanıtlamak için yeterince söz söylendi. Bu algının eski yazarların edebî taklidini etkilemesine izin verip vermedikleri bambaşka bir meseledir. Sonuçta, tanımı gereği klasikler eskimezler ve onları taklit etme konusu edebî mükemmelliği ebedileştirme hayalidir. Bizans, 'Attika' Yunancasının hem ölü hem de yaşayan bir dil olması gibi ek bir karmaşaya sahipti: Edebî taklidin ne kadarının fikirleri geçmiş bir çağın söylemine çevirme meselesi olduğundan ve ne kadarının tamamen stilli yazma meselesi olduğundan asla emin olamayız. XII. yüzyıl Türklerini 'Persler' olarak adlandıran bir yazarın zihninde neler dönüyordu? (1) Bilinçli olarak, M.Ö. V. yüzyıldan M.S. VII. yüzyıla [yaşayan] birçok yazardan herhangi birini mi yansıtıyordu; (2) Okulda öğrendiklerini mi yapıyordu? (3) bunun sadece Helenizm ve Doğu Barbarlığı arasındaki çok eski mücadelede başka bir raund olduğunu mu ileri sürüyordu? XII. yüzyıl Bizanslıları eskiçağdan kaldığı apaçık belli olan heykel veya mozaikleri tanımlayan betimlemeleri (*ekphraseis*) yazdıkları zaman, neden ilgili parçaların eskiliği dışında neredeyse her şeyin üzerinde duruyorlardı?¹⁶⁵ Bunu çözülmüş olarak mı kabul ediyorlardı, antikalara değer vermiyorlar mıydı, körü körüne bir üslubun kurallarını mı takip ediyorlardı ya da eski sanat eleştirmenleri gibi mi davranıyorlardı? Kısacası, eskiçağın edebî taklidi, kültürel bir geleneğin mekanik olarak devam ettirilmesi mi; ya da kültürel bir geleneğin bilinçli olarak canlandırılması mı; yoksa devamlılık pozundaki bir canlandırma mıydı? Veya bir şekilde üçünün bileşimi miydi?

Her şeyi hesaba katarsak, Bizans 'Attika' Yunancasının birleşimi -bu görüşe göre Homeros'tan günümüze unsurların gelişigüzel birleşimidir-

¹⁶⁴ Aynı eser, s. 436-37.

¹⁶⁵ Constantine Manasses, ed. L. Sternbach, 'Beiträge zur Kunstgeschichte' (dn. 35'te olduğu gibi), sütun 74-79, 83-85.

canlanmadan ziyade devamlılıktan söz eder.¹⁶⁶ Fakat XII. yüzyıl eski edebiyatın taklidinde daha büyük bir benlik şuuru ortaya koyan iki gelişme gördü. Birincisi, eski ve çağdaş Yunanca arasındaki büyüyen farklılaşma eğilimini yansıtan bölgesel bir edebiyatın ortaya çıkışıydı.¹⁶⁷ İkincisi, II. yüzyıldan beri tedavülde olmayan edebî bir üslubun, Helenistik romanın canlandırılmasıydı. Burada, antik dönemin edebî *taklidinin* (*mimesis*) anakronizmde bilinçli bir kullanım haline gelmeye başladığına ve böylece gerçek algıyı ve geçmişin sürekliliğini içerdiğine dair müspet delillere sahibiz.¹⁶⁸

Söz konusu olan üç, belki de dört eser vardır. Üçü, diğer eserleri vasıtasıyla XII. yüzyıl başlarından ortalarına kadar yaşadığı anlaşılan yazarlardır: Theodoros Prodromos'un *Rodanthe ve Dosikles (RD)*'i; onun öğrencisi Niketas Eugenianos'un *Drosilla ve Kharikles (DC)*'i ve sadece fragmanları muhafaza edilen Konstantinos Manasses'in *Aristandros ve Kallithea (AK)*'sı. *Hysmine ve Hysminias (HH)* eseri dışında bilinmeyen Eustathios/Eumathios Makrembolites daha sonraki tarihler, hatta XIII. yüzyıl, ileri sürülse de muhtemelen aynı döneme tarihlenebilir.¹⁶⁹

Bir zamanlar küçümsenen ve hor görülen bu romanslar son zamanlarda, bilhassa Ortaçağ Yunan hikâyeleri hakkındaki çalışmasında Roderick Beaton tarafından, pek çok yeni değerlendirmeye tabi tutulmuşlardır. Beaton'ın belirgin katkısı, romanların edebî sanat eserleri olarak önemini ortaya çıkarmak olmuştur. Belirttiği gibi, romanların geçmişi kullanımları sunî benlik şuurlarının önemli bir parçasıdır; onlar eski romansların 'geç kalmışlığı'na 'haklı olarak yazarların ve okuyucuların kendilerini bir tuttıkları Yunan kültürünün 'altın çağı' olarak görülebilecek kaybedilmiş bir klasik ya da hemen klasik sonrası döneme özlem unsuru ile geçmişe bakarak' yeni bir boyut katıyorlar. Bizans metinleri 'bir anlamda sadece

¹⁶⁶ Genel olarak bkz. R. Browning, 'The Language of Byzantine Literature', *The 'Past' in Medieval and Modern Greek Culture*, ed. Sp. Vryonis Jr. (Malibu, 1978), s. 116-26 [aynı yazarın adıyla yeniden basıldı; *History, Language and Literacy* (yukarıda dn.14)]

¹⁶⁷ Aynı yer; M. Alexiou, 'The Poverty of Écriture and the Craft of Writing: Towards a Reappraisal of the Prodromic Poems', *Byzantine and Modern Greek Studies*, 10 (1986), s. 1-40.

¹⁶⁸ Genel olarak bkz. Hunger, *Literatur*, II, s. 119-41; Beaton, *Romance* (dn. 29'da olduğu gibi).

¹⁶⁹ Metinler R. Hercher tarafından yayına hazırlanmıştır, *Erotici Scriptores Graeci*, II, (Leipzig, 1859), s. 159-577; *AK*'nın fragmanları Mazal tarafından yeniden yayına hazırlanmıştır, *Der Roman* (yukarıda, dn.3). *HH*'nin tarihi için bkz. Beaton, *Romance*, s. 77 vd.; karşı olarak, S. MacAlister, 'Byzantine Twelfth-Century Romances: A Relative Chronology', *Byzantine and Modern Greek Studies*, 15 (1991); P. Magdalino, 'Eros the King and the King of Amours: Some Observations on Hysmine and Hysminas', *Dumbarton Oaks Papers*, 46 (1992).

geride kalan eski hikâyelerde izi kalan tarihî romanslardır: Onlar yarattıkları hayalî dünyada, o edebiyatın şekillendiği geçmişin dünyasında yalnızca geçmiş edebiyatı atıf ve taklit yoluyla canlandırmaya değil, geri kazanmaya kalkışıyor." Bu nedenle, XII. yüzyıl romansları, Bizans'ın Helenizm söylemindeki geçmiş ve günümüz arasındaki bağın sadece anıtları değil, aynı zamanda belgeleri olarak araştırmamız ile ilgilidir. XII. yüzyıl yazarlarının antik bir ortam kurmaya nasıl başladığını, onun içine konulmasını uygun gördükleri şeyin ne olduğunu ve bunun dışında ne istediklerini diğer kaynaklardan daha fazla gösteriyorlar.¹⁷⁰

İlk okumada, ele geçenler biraz hayal kırıklığına uğratıyor. Ana unsurları antik yazarlardan - Akhilleus Tatiüs, Heliodoros vb. alınan standart bir motifi var. İyi bir çocuk iyi bir kıza delicesine aşık oluyor. O da çocuğun sevgisine karşılık veriyor, ancak ailesi kızı başkasına sözlüyor. Geçmekte olan bir gemiyle kaçıyorlar. Erkek bekleyemiyor, ancak kız evlilik öncesi cinselliğe inanmıyor; neyse, korsanlar tarafından yakalanıp, birbirlerinden ayrılıyor ve köle olarak satılıyorlar. İkisi de diğerinin kayıp olduğunu sanıyor ve onlara birlikte aydınlık bir gelecek vaat eden tanrıya yakınıyorlar. Buna rağmen, tanrı, yakında yollarının birleşmesini sağlıyor ve kardeş gibi davranarak irtibatı sürdürmeyi başarıyorlar. Bu arada, iyimser bir kâhin tarafından cesaretlendirilen aileleri onları bulmak için güçlerini birleştiriyorlar. Büyük bir yeniden buluşma sonrasında çift kurtarılır ve evlenir. Aynı derecede standart olan alt motiflerde kendi aşk hayatı da feci şekilde kötü giden ve efendisi ya da hanımı, kadın ya da erkek kahramana abayı yakan kahramanın esaretteki yoldaşı biçiminde görülür. Hikâye, tarihî olaylarla ilgili değildir. Theodoros Prodromos, öyküsünün bölümlerini Kıbrıs, Rodos, Abydos ve Delphi'ye yerleştirir; Eugenianos, Phthia ve Midilli'ye getirir, ancak bunun dışında tüm yerler ve insanlar hayalîdir. Ayrıntılı tasvirlenenler yalnız cennet gibi bahçeler, sanat eserleri ve rüyalar. Kahramanlar, Sevgi, Kader, Tâlih ve Tanrılar üzerine tumturaklı ahlak dersine çok düşkündür.

İkinci okumada, Bizans edebiyatında daha uzun vadeli deneyimleriyle ve Beck, Hunger, Kazhdan, Margaret Alexiou ve diğerlerinin rehberliğinde metinler daha ilginç ve alakalı bir hale geliyor.¹⁷¹ Çok çağrıştırmacı bazı rüya silsileleri ile *Hysmine* ve *Hysminias*'da genç erkek aşkının psikolojisine dair hassas bir çalışma ortaya çıkıyor (HH 3.5-7, 5.1-5). Sanat eserlerinin tasvirleri, tipik bir Bizans ustalığı ve sanat zevkini gösteriyor ve zengin

¹⁷⁰ Beaton, *Romance*, s. 51-54.

¹⁷¹ Kaynaklar için, krş. Aynı eser, index S.V.; ayrıca bkz. S. MacAlister, 'Aristotle on the Dream: A Twelfth-Century Romance Revival', *Byzantion*, 60 (1990), s. 195-212.

Bizanslılar'ın sahip olabileceği *sanat eseri* türlerini anımsatıyor. Hysmine'in bahçesindeki Tanrı Eros'un her çeşit insanlar ve hayvanların hürmet gösterdiği, tahta çıkmış bir kral olarak betimlendiği duvarın tasviri dikkate değer bir istisnadır (*HH* 2.7-11). Bununla birlikte sahne, Bizans saray sanatı, retorik ve tören motiflerini yansıtmaktadır; başka bir yerde Kral Eros'un görüntüsünün I. Manuel'den esinlendiğini ileri sürdüm.¹⁷² *Rodanthe ve Dosikles*'te, donanması erkek ile kadın kahramanı ele geçiren Kral Mistylos ile Kral Bryakses'in saraylarında geçen sahnelerde imparatorluk idaresinin gerçekleri de yansıtılıyor (*RD* 4-6). Bryakses, ihtilafı bir kasabanın iadesini talep etmek için Mistylos'a bir elçilik heyeti gönderir (*RD* 4.9-73). Elçilik heyetini kabul ve talebi reddeden Mistylos, elçi Artaksanes'i kendi valisi Gobryas'ın himayesi ile görevlendirir (*RD* 4.74-110). Gobryas, Artaksanes'e muazzam bir akşam yemeği ikram eder. Tepsilerden biri, masaya getirildiğinde içinden canlı bir serçe sürüsü çıkan kızarmış kuzudur (*RD* 4.121-208). Gobryas yemekten sonra, inandırıcı biçimde kendi boğazını kesme ve bir kan havuzuna düşme taklidi yapan ama sonra, Gobryas'ın emriyle fırlayan ve Mistylos'u öven bir ilahi söyleyen bir sihirbaz getirir (*RD* 4.209-316). Gobryas bu numaralar ile sarhoş konuğunu Mistylos'un mucizeler gerçekleştirebileceğine inandırmayı başarır (*RD* 5.51-72). Hunger'ın belirttiği gibi, bu bölüm Bizanslıların saf barbarların üstesinden gelmek için Bizans'ın imparatorluk törenlerini kullanımını yansıtmaktadır.¹⁷³ Ancak Bryakses, büyükelçisinin raporuna aldanmaz ve Mistylos'a savaş ilan eder. Savaştan önce, diğer şeylerin yanı sıra 'çocukları için ölmelerini ve anavatanları için canlarını feda etmeyi' öğütleyerek askerlerine seslenir (*RD* 5.374-5). Bu, doğrudan Bizans ordusunun savaş öncesi söylemi olabilir.¹⁷⁴ Sonrasında, Mistylos karşısında muzaffer olan Bryakses, hikayenin kahramanını bir şükran ifadesi olarak tanrılara kurban etmek üzere iken, savaş esirlerini uygun gördüğü biçimde kullanma hakkını savunmak için bir konuşma yapar: Hiyerarşi, köleler üzerinde efendilerin üstünlüğü dünyayı düzende tutan ve medeniyeti mümkün kılan şeydir, der (*RD* 7.369 vd.).¹⁷⁵ Prodromos burada Aristoteles okumalarından etkinleşmiş olabilir, fakat aynı zamanda yaşadığı toplumun temelini oluşturan ilkeyi de belirtiyor.

Bizans yaşamından çıkarılan, daha alelade başka hikâyeler de vardır. Yazarın ipek duvar halılarının üzerine betimlenmiş olarak gördüğü sıradışı canavar desenlerine kıyasla (*RD* 3.320-4), *Rodanthe ve Dosikles*'te, uyurken

¹⁷² Magdalino, 'Eros' (dn. 169'da olduğu gibi).

¹⁷³ Hunger, *Literatur*, II, s. 131.

¹⁷⁴ Bkz. VI. Leo, Migne, *PG*, 107, sütun 825-27.

¹⁷⁵ Bkz. P. Magdalino, 'Honour among Romaioi; the Framework of Social Values in the World of Digenes Akrites and Kekaumenos', *Byzantine and Modern Greek Studies*, 13 (1989), s. 216.

bacaklarını bir dans ritminde büken sarhoş denizci Nausikrates (*RD* 3.17-32; krş.2.109-10) ve erkek ve kadın kahramanın babalarına kavuşması, hepsinin birbirini kucaklaması vardır.¹⁷⁶ *Drosilla ve Kharikles*'te çiftin bir araya gelmesinden çok etkilenerek, tıpkı Bizans tablolarındaki dansçılar gibi, ellerine birer mendil alan ve sallamaya başlayan yaşlı kadın Maryllis'in sahnesi vardır (*DC* 7.271-86).¹⁷⁷

Neticede romanlar bir hayli renk içeriyor. Ancak renk, sözde anlatının sahnelediği gibi antik geçmiş algısından değil, çağdaş tecrübelerden ve edebî hünerin parlaklığından gelmektedir. Din ve köleliğin kayda değer istisnası ile birlikte antik şehir hayatının somut gerçekleri, yoklukları ile dikkat çekmektedir: Anıtsal kamu yapıları veya oturma alanlarına kahramanların şehrin ileri gelenlerinden olan babalarının katılmış olacakları farz edilecek şehir meclisleri gibi özgün arka plan unsurları sağlama gibi bir girişimde bulunulmamıştır.

Bunu söylemekle beraber, gene de antik bir ortam iddiasının, kendi sınırları içinde, çok tutarlı bir şekilde sürdürüldüğüne dikkat etmeliyiz. Dini etken önemlidir: Olympos *pantheonu* tam hâkimiyettedir ve bir Bizanslının İsa Mesih ve azizleri ciddiye alacağı gibi, kahramanlar da tanrıları ciddiye alıyorlardı.¹⁷⁸ Her kentin kendi kimlikleri için önemli olan kendi kültürü

¹⁷⁶ Beaton (s. 65), bunu, metinde daha önce yapılan, sarhoş Artaksanes tarafından kırılmış olan, oymalarla süslü güzel bir kupanın -Herodotos'a teşekkür borçlu olan Akhilleus Tatiüs'a minnettar olduğumuz- tasvirinden 'modern estetiğin ölçütlerine göre daha da sapkın, ayarlanmış bir entrika' olarak nitelendiriyor (*RD* 4.331-411). İki tasvirde sunî benlik şuurunun ortak unsurunu vurgulamak kesinlikle doğrudur, ama bunu yaparken kupa tasvirinin edebî esin kaynağı, klasik ile doküman tasarımlarının tasviri için yapılmış görgü tanığı arasındaki çelişkiler göz ardı edilmemelidir. Bu, yazarın metindeki kaynağın gerçek, çağdaş nesnelere olma ihtimalini kuvvetlendiren tek şahsi müdahalesidir.

¹⁷⁷ Budapeşte'deki 'Monomachos tacı' üzerindeki motifleri krş. K. Wessel, *Byzantine Enamels from the 5th to the 13th Century* (Greenwich, Conn., 1967), no. 32.

¹⁷⁸ Beaton (s. 61-62) haklı olarak, Hıristiyan olan Bizanslı yazarların, pagan dinini taklit ettikleri eski romanlarda [novels] eksik olan bir tarafsızlıkla yansıttıklarını kaydediyor. Bununla birlikte, onun, kahramanların ara sıra Tanrıları ile ilgili hayal kırıklığı ifadelerinin Hıristiyan şüpheciliklerine ihanet olduğu ya da onların Kader ve Tanrılara toptan itimatlarının Hıristiyanların pasif çilecilik erdemini yansıttığı görüşünü paylaşmak zordur. Bilâkis, iki görüş de doğrulama dokunuşları olarak görülmelidir. Şüpheler tüm inananların doğal olarak -Havariler Petros ve Thomas'ın yaşadığı- sıkıntı anlarında yatkın olduğu türdendi. Pasifliğe gelince, Ortodoks Hıristiyanların sahte Tanrılar ve doğa güçleri tarafından idare edilen halklardan bekleyeceği tam olarak budur ve bu nedenle onlara tek gerçek Tanrı tarafından verilen kısıtlanmamış ahlakî seçme özgürlüğünü kullanamıyorlardı. (krş. özellikle *RD* s. 6.84-8). Neoplatonizm ve Yıldız falcılığının deterministik öğretilerine yönelik mevcut rağbetten paniğe kapılan XII. yüzyıl Ortodoks yazarları, Takdir-i İllâhî'nin insan eylemini karşılığını verdiğini ve onu belirlemediğini vurgulamaya bilhassa hevesliydi. *HH*'nin Tanrılara değil (11.21: Beaton, *Romance*, 84), retoriğe karşı umudunu sabitleyerek sonuçlandığı kesinlikle

vardır. Dionysos festivalleri, *Drosilla ve Kharikles* (DC 1.105 vd.; 3.351-411)'teki olayların gelişiminde öne çıkmaktadır ve *Hysmine ve Hysminias*'ın bütün hikâyesi yerel kültler ve Zeus, Artemis ve Apollo festivalleri çevresinde kuruludur. Romanlar ayrıca kahramanları Helenler ve onları esir edenleri barbarlar olarak tasvir etme konusunda tutarlıdır. *Hysmine ve Hysminias*'ın aileleri çıkageldiğinde bile onları serbest bırakmayı reddeden diğer Yunanların kölesi olduğu doğrudur –Bununla birlikte, bu, onlara özgür Helenleri köleleştirmenin suç olduğunu söyleyen Apollon rahibi tarafından yapılan sert bir uyarıya neden olur (HH 10.14). Barbarlar insanî meziyet ile doludur, ama aynı zamanda tutarlı biçimde zalim, nefesine düşkün ve kana susamış olarak tasvir edilmiştir (HH 8.1 vd.; RD 1.21, 69, 110-11, 4.78-9; DC 1.66-8, 161-65). Daha da dikkat çekici olan, Theodoros Prodromos Bizansın gücünü *barbar* kralların sarayları aracılığıyla yansıtmayı tercih eder, bu kralların en büyüğü 'zift' anlamına gelen Pissa adında -bu ismin muhtemelen Pisa'yı ima ettiğini de ekleyerek- bir başkente sahip olan Bryakses'tir.¹⁷⁹ Bu açıdan, Yunan şehirlerinin hayatında siyasî ve idarî bir atfın bulunulmaması sadece bir gözden kaçmanın ötesi gibi görünmeye başlar. Özgür Helenlerin krallar tarafından yönetilmediği ve o krallığın aslında barbarea olduğu anlamını mı çıkarmalıyız? Onun Bizans imparatorluk çağrışımları ile Hysminias, Kral Eros'un üstünlüğüne biraz gönülsüzce boyun eğiyor ve o, mutlu sona kadar Eros'un meşruiyetinden şüphe duyarak iki kez ona zorba diyor; burada ve *Drosilla ve Charikles*'te Eros, erkek kahramanı ve kadın kahramanı yurtlarından ve yerel topluluklarından kopardığı için zorba krallar gibidir (HH 4.20, 5.18, 7.7, 8.10. 9.13; DC 2.88-100, 127-43, 3.139-49, 4.411-13, 6.366-79).

Romanların yazarları, kendilerini mazide kalan putperestler gibi kahramanlardan uzakta tutup tutmamayı ya da onları medenî, dindar ve aynı duyguları paylaşan insanlar olarak tanımlayıp tanımlamamayı okuyucuya bırakıyorlar. Bu metinlerin uyandırdığı Helenizm bilinçli olarak hem geçmiş hem de çağdaştır. Bir Bizans bağlamında kabul edilemez olan şeyleri söylemek için geçmiştir. Kurgusal antik ortam, Doğa, Kader ve Talih'in gerçek ilâhî ya da dünyevî otoriteden ayrı olarak incelenebileceği soyut bir laboratuvar işlevi görmektedir. Aynı zamanda, Helenizm düzen sağlamak ve insan varoluşunun tekrarlanan belli gerçeklerine anlam vermek amacıyla

doğrudur, ama bunu yaparken kalem ve mürekkebin Tanrısı Hermes'e hürmetini sunar ve erkek ve kadın kahramanı kölelikten kurtarmada İlham Perilerinin [Muses]'nin Tanrısı Apollo'nun rolü unutulmamalıdır (HH, 10.13-14).

¹⁷⁹ Hunger, *Literatur*, II, s. 132. Beaton, (*Romance*, s. 71-73) belki de 'oyunun faileri... özellikle iğrenç korsan tayfası; ve... eğer çağdaş bir Bizans geleneği kastediliyorsa, bu, uğursuz bir dönüşüme maruz kalmıştır' gerekçesiyle Bizans törenlerine yapılan dokundurmayı önemsemediğinde buradaki ana fikri kaçırıyor.

çağdaştırılmıştır: Âşık olmak, deniz seyahati, korsanlık, ayrılık ve sürgün ve dünyanın medenî ‘biz’ ve barbar ‘onlar’ olarak ikiye ayrılması. Kilise ve imparatorluktan bağımsız olarak, eski Yunanlar kadar Bizanslıları da etkileyen tüm koşullar bunlardı.¹⁸⁰ Romanların bu tahlilinin, gerçek, tarihsel kahramanlar ve olaylara atıflar yoluyla antik döneme ilişkin ikili bakış açısı belirgin hale getirilen diğer iki XII. yüzyıl kurgu eseri tarafından doğrulandığına inanıyorum. Muhtemelen 1110 başlarında Loukianos üslubunda hicivsel bir diyalog olarak yazılan *Timarion*, ayırt edici biçimde yazarın kendi zamanı içinde geçmektedir.¹⁸¹ Ancak, olayların esas gelişimi, anlatıcının, *Timarion*’un yetkili şeytanların bir kısmının idarî bir hatası yüzünden getirildiği ve [ruhunun] vücudundan zamansız çıkarılması karşısında itirazda bulunduğu yerde, kurgusal bir Hades’te meydana gelir. Timarion yer altı dünyasında hem ünlü Bizanslılar hem de ünlü eski Yunanlarla karşılaşır, ama sadece Bizanslılarla konuşur. Eskiler, iki istisna dışında, aşağılayıcı biçimde Galilealılar olarak andıkları çağdaşlar hakkında iyi düşünmezler ve Timarion, cezasına karşı itirazı yeraltı dünyasının yargıçları Aiaks ve Minos tarafından dinlendiğinde kendisine karşı ön yargılı olacaklarından korkar. Ancak eski hocası İzmirli Theodoros ona endişe etmeyin -Helen yargıçları kusursuz biçimde adildir, bu sebeple görevlerine getirilmişlerdir.- der. Sanıkların farklı dinlerinin onlar için hiçbir önemi yoktur; onlara göre, herkes kendi seçtiği ‘sapkınlığı’ takip etmekte özgürdür. Bununla birlikte, Galilealıların inancı tüm dünyaya yayıldığından, Allah’ın hikmeti bir Hıristiyan meslektaş, Bizans İmparatoru Theophilos’un kürsüye katılması gerektiğine karar verdi. Timarion’un yargıçların peşin hükümlü ve bağınaz olmasını beklemesi ve onların yanında oturmaya lâyıkk görülen tek Bizanslı şahsın İkona karşıtı İmparator Theophilos (827-842) olması -ki bu imparator Ortodokslukta önemli bir nefret nesnesidir- Bizans adaletine keskin bir ithamdır. Takip eden mahkeme sahnesi, hem Bizans yargı usulüne hem de delil sunmak için celp edilen tıp mesleğine yönelik bariz bir yergidir. Romanlarda görüldüğünden çok daha açık olarak, edebî bakış açısı eskiçağa özgü iken, insanî bakış açısı Bizans’a özgüdür ve hatta bu durum edebî bakış açısının insanî bakış açısını daha kabil kılması gibi beklenmeyecek bir kurguda oluşmuştur. Eski Yunanlar ve Bizanslılar dinî zeminde titizlikle ayrılıyor, ama aynı kültürel ve ahlâkî değerleri kabul ediyor ve hepsi Hades’te son buluyorlar. Bizanslılar daha gerçek

¹⁸⁰ Korsanlığın tehlikeleri 1160’da Kıbrıs’a yaptığı ziyaret ile bağlantılı olarak Konstantinos Manasses tarafından korkunç bir şekilde anımsatılıyor: ‘Hodoiporikon’, ed. Horna, s. 346-47.

¹⁸¹ Ed. R. Romano, *Pseudo-Luciano: Timarione* (Naples, 1974); çev. B. Baldwin, *Timarion: Translated with an Introduction and Commentary* (Detroit, 1984); tarih hakkında, R. Beaton’un ikna edici görüşlerine bkz. ‘Cappadocians at Court: Digenes and Timarion’, *Alexios I Komnenos*, ed. Mullett and Smythe.

kişiliklerdir, ama eski Yunanlar felsefede olduğu gibi adalette de daha yüksek ölçütlere sahiplerdir.

Bu bağlamda sayabileceğimiz diğer metin Ioannes Tzetzes tarafından, muhtemelen 1158'den sonra yazılan Syrakuzalı Azize Lucia'ya methiyesi, aziz hayatları üzerinden kurgulanan bir güzellemedir.¹⁸² Tzetzes, şehit eylemlerinin retorik detaylandırmalarında alışlageldiği üzere, aziz ve onun işkencecisi, bu durumda onu putperest Tanrılarına kurban sunmaya ikna etmeye çalışan Diocletianus'un valisi Paskhasios, arasında hayali bir diyalog kurarak mahkeme sahnelerini 'geliştirir'. Diyalog, Lucia'nın büyük şehrine yahut büyük atası Arkhimedes'in yüzünü kara çıkarmayacağını beyan ettiği olağanüstü bir konuşma ile son bulur. Tıpkı Romalı komutan Marcellus'un kuşatma teçhizatlarını ateşe vermek için yanant camlardan bir sistem icat ettiği gibi, dürüstlüğüne yönelik saldırıyı önlemek için aklını kullanacaktır. Syrakuzalı'nın Romalıların eline geçmesinden sonra, Arkhimedes, geometriye olan saplantılı düşkünlüğünün bedelini kum üzerindeki diyagramını karıştırmamasını söylediği Romalı bir asker tarafından katledilerek ödemmiştir. Aynı şekilde Lucia, kendisinin hakikatin katı çizgisinden sapmama kararlılığından ötürü öleceğini, söylüyor. Hıristiyan ve putperest arasındaki fark bir kez daha aslıdır, ama bu kez Hıristiyan bir şehit için ata olarak ünlü bir Yunan aydınını icat ederek, yine son derece niteliklidir. *Timarion*, eskileri ve çağdaşları aynı insanî zemine indirgemek amacıyla putperest bir edebî ortam kullanır; Tzetzes, Roma'nın vahşî gücü ve cahilliği karşısında Hıristiyan inancı ve Helenik bilgeliğin ittifakını hayal etmek amacıyla standart Hıristiyan üslubunu kullanır. İmparatorluk gücü, eserin kötü adamı olarak rol almaktadır ve bize Helenlerin siyasî olmayan kültürü ile barbarların etkileyici sarayları ve orduları arasındaki karşılaştırmalarıyla birlikte *Rodanthe ve Dosikles*'i anımsatır.

Şimdi tartışmayı başlatmış olduğumuz -XII. yüzyıl Bizanslıları'nın Helenizm'i bir şekilde tarihdışı olarak düşünüp düşünmedikleri- sorusuna geri dönüyoruz. Ben cevabın evet olduğunu düşünüyorum, ancak geçmiş algılarında kör bir nokta olduğu için değil. Onların antik tarihi, antik anlamda tarih, yani insanların, dünya kroniklerinin katmanları içine gömülmek için fazla değerli olan işleri hakkındaki ibret verici gerçeklerin bir özü olarak düşündükleri ileri sürülebilir. Eustathios'un tarih yazım sanatına mükemmel bir giriş olarak Homeros'u önermesi bu anlamda olmuştur.¹⁸³ Elbette Eustathios ve arkadaşları, paganlığın ve klasik *şehirlerin* ölmüş ve

¹⁸² Ed. A. Papadopoulou-Kerameus, *Varia Graeca Sacra* (St Petersburg, 1909, Leipzig, 1975'de yeniden basıldı), s. 80-97. Eserin İmparatorluk ile Sicilya krallığı arasında barışçıl ilişkiler olduğu zamanda yazıldığı sonuç satırlarından anlaşılıyor.

¹⁸³ *Commentarii in Iliadem*, ed. van der Valk, II, s. 2-3.

gömülmüş olduğunun gayet iyi farkındalardı ve görünüşte [bundan] çok mutlulardı. Bu anlamda ambalajı kabul edip paketin içindekileri reddettiklerini söylemek oldukça doğrudur. Resmî önderleri, IV. yüzyılın Kapadokyalı Babaları gibi, her iki dünyanın da en iyisini istediler: Helenik bilginin ‘dış’ kültürü ve Ortodoks Hıristiyanlığın ‘iç’ kültürü. Onların Helenizm’i yaptırımını, dönek Iulianos’un ölümünde çok sevinen, Hıristiyanlara Retorik ve Felsefe öğretmeyi yasakladığı için bu imparatoru kınayan Nazianzoslu Aziz Gregorius’un söyleminde buldu: Bu acımasız bilginin bir yaşam biçimi ve inanç sistemi olarak Helenik eğitimin Helenizm’den koparılamayacağını beyan etmesi ne kadar saçma.¹⁸⁴ Yine de Helenizm’in hâlâ sağlam olduğu bir dünyada bu ampütasyonu salık vermek bir şey, yalnızca bedensiz edebiyatın kaldığı bir dünyada bunun sonuçlarıyla yaşamak başka bir şeydi. İncelediğimiz bulgular XII. yüzyılda Bizans aydınlarının bir şeyin eksik olduğunu hissetmeye başladığı izlenimini uyandırmaktadır. İlk kilise babalarının Ortodoksluğu tarafından belirlenen sınırlar içinde çalışıp ve putperestlikten uzak dururken, Helenizm söylemini sadece övünç kaynağı olarak değil, aynı zamanda geçmişi hatırlama -*hayalî* bir eski Yunan inşa etme- aracı olarak kullandılar. Aynı tutularak bakıldığında, bu *hayal* arındırılmış ve bayağı görülüyor; imalı biçimde kıyaslamaya davet ettiği Bizans dini ve siyasi ortodoksluğu bağlamı içine konulduğunda neredeyse cüretkâr görülmeye başlıyor. Rahmet ve Vahyin kümülatif olduğu, yeni yazgının kendiliğinden eskiye üstün olduğu, Yeni Roma’nın diğer tüm dünya şehirlerinin yerini aldığı ve şimdiki imparator, muhtemelen karşılaştırılabileceği tüm geçmiş kahramanları aştığına göre, eski Yunan geçmişinin bir Altın Çağ olarak algılanması, kilise ve imparatorluk söylemi tarafından yayılan tarihî görüş ile tamamen çelişiyordu.¹⁸⁵ Dünyanın Helenler ve barbarlara bölünmesi, Romalıların barbarlar arasında yer aldığı ve imparatorluğun bir barbar devleti olduğunu ima -Helen yaşam biçimine yabancı olarak monarşik iktidarın betimlenmesi ile pekiştirilen bir ima- etmektedir. Her şeyden önce, putperestliğinin yanlışlığına ve devletinin kusurluluğuna *karşın*, bu yaşam biçiminin saf ve erdemli olarak idealize edilmesi insanoğlunun kurtuluşunun bir inanç, bir devlet yapısı ve bir şehre bağlı olduğu varsayımına temelden karşıdır.

Gerçeklikten bir kaçış, gerçeklik için bir maske ve yanıltıcı bir gerçeklik:

¹⁸⁴ Magdalino, ‘Hellenism and Nationalism’, s. 11; G. Bowersock, *Hellenism in Late Antiquity* (Cambridge, 1990), s. 11-13. Bir edebî örnek olarak Nazianzoslu Gregorios’un önemi için krş. L.R. Cresci, ‘Sulla fortuna di Gregorio di Nazianzo nel XII secolo’, *Bollettino della Badia greca di Grottaferrata*, yeni dizi, 37 (1983), s.3-17.

¹⁸⁵ Bu ideolojinin XII. yüzyıl anlatımı için bkz. örn., Niketas Seides, ed. R. Gahbauer, *Gegen den Primat des Papstes* (Münih, 1975); ve Constantine Manasses, ed. E. Kurtz, *Vizantiiskii Vremmenik*, 12 (1905), s. 93vd.

XII. yüzyıl Helenizm'i bunların hepsiydi. Aslında bu kadarı daha önce söylenmişti. Önceki bilim insanlarının yapmadığı ve benim yapmaya çalıştığım şey, Helenizm'in hem geri alınamayan bir geçmiş olgusu hem de bu olgunun algısı vasıtasıyla hep var olan bir araç olduğu çelişkisiyle yüzleşmektir. Helenizm retoriğinin geçmiş ile günümüz arasında gidip gelme biçiminin çok yönlülüğünü ve tam yıkıcı potansiyelini ve bunun da yazarlarının ek, hayali bir boyutla tarihsel kimliklerini zenginleştirmelerine yol açtığını ortaya çıkardığımı umuyorum. Ama neden XII. yüzyıl? Bizanslıların, kütüphanelerinin raflarına dadanan baştan çıkarıcı hayalet meyletmesi neden bu kadar uzun sürdü? Bu kısmen önceden ileri sürüldüğü gibi zamana bağlı-olgunlaşan daha evvelki bir klasik canlanmanın ve görüntüye karşı yeterli bir çekim ve güvenlik sağlayan bir mesafenin oluşmasına bağlı- bir meseleydi. Fakat asıl açıklama elbette ki, Komnenos döneminde geleneksel Bizans kimliği ve geleneksel geçmiş algısının Bizans aydınlarının ihtiyaçlarına ve şartlarına tam olarak cevap veremediğidir. Keza bir yandan kurulu düzen tarafından ezilmiş ve aşağılanmış hissederken, bir yandan da o kurulu düzene ait olma gibi tuhaf ve yeni bir konumdaydılar. Onların Helenizm ideali takdire şayan biçimde, güçsüzlükleri hususundaki güvensizliğin ve son derece aydın, medeni 'içeridekiler' olarak sosyal konumlarındaki övünçlerinin karışımına karşılık geliyordu. Dahası, imparatorlarının büyük evrenselci iddiaları ile imparatorluklarının yüzyılın sonunda kriz oranına ulaşan savunmasızlığı arasındaki çelişki, onları yalnızca Roma İmparatorluğu'nun büyük günlerine değil, aynı zamanda hayal güçlerinde daha kolay geri kazanabilecekleri ve daha münhasıran kendilerine ait olan Atina'nın altın çağına da döndürdü. Her şeyden önce, Latin Avrupa'nın yükselişi, doğuya doğru genişlemesi ve kendi imparatorlarının bunu Bizans devleti içine çekme çabaları, dünyanın Romalılar ve barbarlar veya Hıristiyanlar ve 'Yahudi olmayanlar' halindeki geleneksel ayrımını, sarayda ya da Konstantinopolis'in caddelerinde karşılaştıkları Latinler ile ilgili olarak hissettikleri 'bize karşı onlar'ın özel anlamını ifade etmek için yetersiz kıldı. Kendilerine Helenler dedikleri zaman, bunu genellikle batılılara gönderme bağlamında yaptılar. Bulguların kronolojisi de öğreticidir. Bunlar yüzyılın ortalarında ve sonlarında kümelenirler. Bizanslıların kendilerini Helenler olarak adlandırmalarının ilk örnekleri, eski Atina için ilk nostalji ifadeleri ve neo-Helenistik romanların en az üçü, 1150'nin her iki tarafında yirmi yıldan kalmadır. Bu, Manuel'in Batı'ya büyük açılışı, İkinci Haçlı Seferi, Korinthos, Atina ve Tebai'nin Sicilyalılarca yağmalanması zamanıydı ve aynı zamanda Batılıların Roma uygarlığını yeniden keşfinde çok önemli bir bölümdü: Roma toplumunun

papalık hükümlerine karşı ayaklanması.¹⁸⁶ Selanik ve Atina'nın iki büyük âlim başpiskoposunun daha olgunlaşmış hümanizmi, Yeni Roma imparatorluğu'nun en son, Komnenos yeniden dirilişinin zirvesini geçtiğinin netleştiği yüzyılın son yirmi yılına dayanmaktadır.

Bizanslıların Helenizm'i sahiplenirken, Hıristiyan Romalılar olarak kimliklerinin yerine değil, bu kimliklerinin üstüne koyduklarını ne kadar vurgularsak azdır. Diğer bir deyişle, Hıristiyan bir Roma milletler topluluğuna ait olduklarını dolaylı olarak kabul ederlerken diğerlerinden daha açık bir şekilde ayırt edilmek istediler. Bu sebeple geçmiş algılarının Avrupa bağlamında değerlendirilmesi gerekiyor. XII. yüzyıl Bizans'ında, Kilise ve Devletin profesyonel okur-yazarları, müşterek hafızalarını, hizmet ettikleri sistemi kısmen destekleyerek ve kısmen bozarak, müşterek maneviyatlarını yükseltmek için kullandılar. Bu başka bir yerde olup bitenlerden çok mu farklıydı?

¹⁸⁶ Bibliyografya için bu cildin girişine bkz. dn. 8.